

BALÁZS KOVÁCS SÁNDOR

Mennydörgés és vigasztalás

Egy református lelkipásztor-esperes, Tolnai Decsi Gáspár dörgedelmei a 16. századból

Komáromi Csipkés György¹ *Igaz Hit* (Szeben, 1666)² című prédikációs kötete olvasóinak írott mondata jól szemlélteti az ige nyújtotta lelki támaszt, a lelkipásztor pasztorizációs lehetőségeit. Szükséges – mint írja –, hogy „néha olajat, néha bort töltsék Halgatóim sebeibe, néha a törvényből menydörögjek, néha az evangéliumból beszélgessek, néha a népet rettentsem, keserítsem, néha ismét bátorítsam, és vigasztaljam, néha csak tejet, néha temérdekebb ételt adgyak az Isten népének.”³ A lelkipásztor munkájához hozzátartozik a mennydörgés és a vigasztalás egyaránt. Az ótestamentumi nagy próféták gyakorolták a lélek Istenhez vezérlésének mindkét lehetőségét. A vigasztaláskor a kétfajta megközelítés összetartozik, ellentétes túlzott kegyességet, világvégeváró képzeteket generálhat, vagy a haragvó Isten képeinek hirdetésével morálisan bezárkózó magatartást válthat ki.

A kegyességi élményektől érintett lelkipásztor az eredeti értelemben hirdette a mindenkori reformátori üzenetet, a kegyelmes Isten üdvösségre hívó szavát. Az 1670–1680-as évek ótestamentumi rettentései után Pál apostol leveleinek vigasztalása gyülekezeteket építő erőt sugárzott. A túlzás két útjának szükségszerű velejárója a hangsúlytévesztés lehetősége: a két irány két külön teológiai nézőpontot, más megoldásokat rejt magában, és láthatóan különböző prédikatori lelkületet sejtet. Az ostorozó magatartás eltévelyedése apokaliptikus képeket von maga után vagy a bűnök temérdek sokaságára figyelmeztető feddéseket a bűnbocsánat hirdetése helyett.⁴

A mai Dunamelléki (korabeli elnevezése szerint Alsódunamelléki) Református Egyházkerület területén, amely a 16. században a török hódoltság alá tartozott, számos fontos centruma volt a

¹ Komáromi Csipkés György (Komárom, 1628–Debrecen, 1678. október 6.): református prédikátor, egyházi és nyelvészeti író. MÉL I. 956.

² Teljes címe: *Igaz Hit azaz Olly CCXLI. Magyar Predikaciok, Mellyek A Keresztyéni igaz Hitnek és Vallásnak minden ágazati ügy bé-foglaltatnak, hogy mind a Tanítók, s mind a Tanulók, mi legyen hiendő vallások, és vallando hitek, elégségesképpen meg-tanul-hattják, mellyeket Prédikállott a Debreczeni Gyülekezetben; És hogy holta után-is tanitson, Nemzete javára, az Anyaszentegyház épületire, és az Istennek dicsőségért ki-botsátott Comáromi Csipkés György. Szebenben. Nyomtatott Szenczi Kertész Ábrahám által M.DC.LXVI. RMK I. 1042.*

³ Idézi: CSORBA 2001, 68.

⁴ CSORBA 2001, 68.

reformációnak. A nagy kezdeményező Sztárai Mihály⁵ még haláláig a lutheri irányzat híve volt. Már az ő idejében kirajzolódott a protestáns művelődés első jelentős centrumai, azok a tehetős mezővárosok, ahol neves lelkészek működtek, s ahol a hatékony iskola jelenlétét a továbbtanuló diákok nevei is megőrizték. Dél-Baranyában, elsősorban Laskó, Kopács, Hercegszöllős és Vörösmart nevét kell megemlíteni, ez a vidék csaknem olyan jelentőségű a magyar reformáció történetében, mint a Tokaj-Hegyalja Északkelet Magyarországon. A Somogy vármegyében lévő Kálmánca, amely egyházilag Baranyához tartozott, szintén fontos hely volt. Északabbra, a Duna mellett Tolna és Decs emelkedtek ki a többi közül, Tolnán működött az egyházkerület legjelentősebb iskolája, amely joggal volt hasonlítható a debreceni és sárospataki kollégiumokhoz. Később Szegedi Kis István⁶ és Skaricza Máté⁷ ottani működése nyomán vált jelentőssé a szerb-magyar lakosságú Ráckeve, de nem maradt ki a sorból Pest, Cegléd és Kecskemét sem. A tolnai iskola a tizenöt éves háború viharai elől 1600-ban végül Kecskemétre költözött, s hagyománya ott élt tovább.⁸

Tolnai Decsi Gáspár nevéből arra következtethetünk, hogy a Sárköz Decs nevezetű községében született, azonban semmi egyebet nem tudunk családjáról. Először Tolnán tanult Dobrói (Dombi) Péter⁹ rektorsága idején, majd 1565-ben, Kolozsvárott Szikszai Fabricius Balázs¹⁰ tanítványa lett. Két diáktársával, Tolnai Fabricius Bálinttal¹¹ és Paksi Cormaeus Mihállyal¹², ment át Kolozsvárra, hogy ott Szikszai Fabricius Balázst hallgathassa. Ez utóbbi helyen latin verset írt Heltai Gáspár¹³ Bonfini-kiadásába. 1566. május 20-tól fogva a wittenbergi egyetemet látogatta. 1567-ben történt hazatérte után Decsen, 1575-től haláláig, 1597. szeptember 21-ig pedig Tolnán lelkészkedik, majd hamarosan a felső-baranyai egyházmegye esperese. Mint ilyen volt jelen az 1576. évi hercegszöllősi zsinaton, s Veresmarti Illés¹⁴ püspöknek az antitrinitáriusok ellen kiadott, ma már ismeretlen művéhez ő írta az előszót. Kezdetben munkaenergiájának jelentős részét lekötötte az egyházat szüntelenül ostromló antitrinitarizmus elleni védekezés. Az unitáriusokkal 1588-ban Pécsen tartott hitvitán a visszahúzódó Tolnai Decsi helyett Skaricza Máté ráckevei lelkész képviselte az egyházat. Tolnán végül is sikerült neki az egyház egységét helyreállítani.¹⁵ Tudományosan képzett és dolgozni szerető személy volt. Tudományos híréért már kortársai is nagyra becsülték, de a kockázatos síkra szállás nem tartozott tulajdonságai közé.

A környék legerősebb antitrinitárius közössége Pécsen jött létre, ahol Jászberényi György, majd Válaszúti György¹⁶ munkássága nyomán a magyar lakosság jó része áttért. A szomszédságukban zajló események nem hagyták hidegen a tolnaiakat sem, akikhez élénk személyes és kereskedelmi kapcsolatokon keresztül csakhamar eljutott az izgalmas új tanok híre. Gerlach már 1573-ban „*részben*

⁵ Sztárai Mihály (Drávasztára, 1510 körül–Pápa, 1575): reformátor, evangélikus lelkész, énekszerző, a 16. századi magyar irodalom jeles alakja. BOD 1766, 282–283; PALLAS 1897, XV. 832; MÉL II. 802; KATHONA 1974, 37; ZOVÁNYI 1977, 616–617; BOTTA 1989, 150–154; LÁBADI 2000, 188–239; ÜMÉL IV. 525; KEVEHÁZI 2005, 158.

⁶ Szegedi Kis István (1505–Ráckeve, 1572): református teológus, költő. BOD 1766, 254–257; PALLAS 1897, XV. 507–508; BUCSAY 1972, 375–376; KATHONA 1974, 36; KATHONA 1976, 292–295; ZOVÁNYI 1977, 583–584; LÁBADI 2000, 239–249; ÖZE 2005, 112; ÜMÉL VI. 237.

⁷ Skaricza Máté (Ráckeve, 1544–Ráckeve, 1591. március 21.): reformátor, református lelkész. BOD 1766, 241; PALLAS 1897, XV. 24; HERPEI 1936, 17–20; MÉSZÁROS 1972, 307–314; KATHONA 1974, 83–84; ZOVÁNYI 1977, 547; ÜMÉL V. 1188; SZABÓ 2017, 221–222.

⁸ SZABÓ 2013, 11.

⁹ Dombóri (Dombi) Péter: Körülbelül 1560-ban lett tolnai rektor, s ekkor már öntudatos híve volt a helvét reformációnak. Jelen lehetett az unitáriusokkal 1570-ben Tolnán tartott hitvitán. KATHONA 1974, 38–39; DEBRECENI EMBER 2009, 689; SZABÓ 2017, 133.

¹⁰ Szikszai Fabricius Balázs (Szikszó, 1530 körül–Sárospatak, 1576): református tanító. DEBRECENI EMBER 2007, 752; SZABÓ 1986, 483–506.

¹¹ Tolnai Fabricius Bálint (16. század): tanár és prédikátor. Tolnán született és itt is tanult. KATHONA 1974, 41; ZOVÁNYI 1977, 645; LÁBADI 2000, 280–284; TÖTTÖS 2005, 7–39.

¹² Paksi Cormaeus Mihály: református lelkész. A kortársak szerint hat nyelven beszélt. A vizsolyi biblia fordítói között említik nevét, Thúri Mátyással és Czeplédi Ferencsel együtt. SZABÓ 2017, 207–208.

¹³ Heltai Gáspár (Nagydisznód, 1490 vagy 1510–Kolozsvár, 1574): református lelkész, nyomdász. DEBRECENI EMBER 2007, 700.

¹⁴ Veresmarti Illés (Vörösmart, ?–Hercegszöllős, 1589): református püspök (1572–1589). IPOLYI 1875, 3; KÁLMÁN 1882, 91–95; FÖLDVÁRY 1898, I. 43; 162; ZOVÁNYI 1977, 685; LÁBADI 2000, 276–277; DEBRECENI EMBER 2009, 770.

¹⁵ FÖLDVÁRY 1898, I. 45; KATHONA 1974, 41; DEBRECENI EMBER 2009, 686–687; BALÁZS KOVÁCS 2017, 446; SZABÓ 2017, 128.

¹⁶ Válaszúti György (Válaszút, ?–?, ?): unitárius lelkész. ZOVÁNYI 1977, 672.

áriánusnak” találta Tolna lakóit, s valamikor 1570. augusztus 10. előtt Tolnán is lezajlott egy állítólag az utóbbiak vereségével végződött református–antitrinitárius hitvita. Jellemző a viszonyokra, hogy amikor 1588. augusztus 27. és 31. között Pécsen valóban sor került az ezúttal inkább az egyeztetést, semmint a leszámolást célzó hitvitára, nem a tolnai elsőlelkész Tolnai Decsi Gáspár, hanem Skaricza Máté ráckevei lelkész képviselte a református felet. Tolnai Decsi Gáspár hagyott ugyan maga után moralizáló versezeteket, de inkább állóképességével – azzal, hogy 1575 és 1597 között több mint huszonkét esztendeig töltötte be az itteni elsőlelkész tisztét –, mint szellemi sugárzásával tűnt ki.¹⁷

Az unitarizmus 1588-ban másodszor is megpróbált behatolni Tolnára. Ez a kísérlet a Tolnán átutazó és megszálló pécsi unitárius kereskedők propagandájára támaszkodhatott. A feszült helyzetben a tolnai iskola egyik diákja pécsi barátjához írt levelében triviális, sőt trágár szavakkal fejezte ki az unitárius vallásról táplált lenéző véleményét. A levél tartalma a pécsi diák révén nyilvánosságra került, s az ottani unitáriusok között nagy felháborodást keltett, de magát a tolnai iskolát is rossz hírbe keverte. A két szomszéd város közötti kapcsolatok meglehetősen elhidegültek az 1570-es évek elejétől, amikor a tragikus kimenetelű nagyharsányi hitvitán Veresmarti Illés református püspök felakasztatta ellenfelét, az unitárius Alvinczi Györgyöt.¹⁸ Tolna már ekkor is református vezetés alatt állt, bár nyíltan tevékenykedtek az antitrinitáriusok is. Pécsen Jászberényi György papsága idejétől, vagyis éppen az 1570-es évek elejétől az unitáriusok kerekedtek felül a protestáns teológiai irányzatok harcában. Mindezek ellenére jószomszédi viszony alakult ki a két város között. A pécsi kereskedők jól kiépített kereskedelmi kapcsolatokkal rendelkeztek Tolnán és a tolnaiak is felkeresték pécsi partnereiket. Élesebbé vált az ellentét akkor, amikor Tolnai Decsi Gáspár, a tolnai reformátusok lelkésze eltiltotta híveit attól, hogy a pécsiekkel vendégeskedjenek, s nekik szállást adjanak, vagyis, hogy a pécsi unitáriusokkal érintkezzenek. Ennek következményeként kellemetlenül érintette a pécsi unitárius kereskedőket, hogy az 1588 áprilisának végén tartandó dunaföldvári vásárra utaztukban Kürtösi János tolnai polgárnál rideg fogadtatásra találtak. A helyzet tarthatatlanságára való tekintettel maga a házigazda tanácsolta a pécsieknek, hogy a dolgok tisztázása végett keressék fel Tolnai Decsi Gáspárt, s kérjék meg, vagy ő menjen el Pécsre, vagy pedig a pécsi unitárius papot hívassa Tolnára és rendezzenek vitát. Tolnai Decsi Gáspár ekkor nyíltan megmondta nekik, hogy a vendégszeretet felmondása vallási álláspontjuk miatt történt, egyébként a hitvitát illetően válaszáat a dunaföldvári vásárra ígérte. A tolnaiak lelkésze, Tolnai Decsi Gáspár azzal érvelt, hogy *„ennek oka ez. Mert az Krisztus örökkévalóságát és istenségét megtagadtátok.”*¹⁹ Végül is Tolnai Decsi Gáspár Dunaföldváron kitért a vita elől, viszont a vásáron jelenlevő Skaricza Máté ráckevei lelkész értesülve a dolgról, vállalta Pécsen a kívánt hitvitán a reformátusok részéről való helytállást – amennyiben hívei is hozzájárulnak –, melyre nézve végleges válaszáat Szent Margit napjáig (július 13.) ígérte a pécsieknek.

Tolnai Decsi Gáspár tisztában lehetett kihívója teológiai felkészültségével és vitakészségével. Tudta, és ezt meg is üzente ellenfelének, hogy elismeri a görög, a héber és a latin nyelvű bibliai szövegek citálásában való jártasságát. Jól ismerte vitázó módszerét, amelynek az a lényege, hogy ízekre szedi ellenfele érveit és megkeresi bennük az ellentmondásokat. Az unitáriusok között dívó logikai elemző módszer a középkori arab-zsidó vallásfilozófia talajáról indult el. A módszer alap gondolata szerint a logikai ellentmondás hamis következtetésekre vezet. Érthető, hogy Tolnai Decsi Gáspár és hitsorsosai hallani sem akartak a hitvitáról; érdekeik alakulását nem akarták a bizonytalan kimenetelű vallási disputára bízni. Akár gazdasági embargónak is tekinthetjük az Adriai-tenger felé vezető úton fekvő Pécs kereskedelmi elszigetelését, amelyet a dél-dunai kereskedelem kulcspontjának számító Tolna polgárai erőszakoltak ki.²⁰

¹⁷ SZAKÁLY 1992, 141–143.

¹⁸ Alvinczi György (?–Nagyharsány, 1574): unitárius lelkész. RETKES 2010.

¹⁹ VÁLASZÚTI 1981, 54.

²⁰ VÁLASZÚTI 1981, 54–56.

Közben azonban történt valami, ami a pécsi unitáriusokban vérmes reményeket keltett: Bereki András, aki 1579 óta Tolnán káplánja volt Tolnai Decsi Gáspárnak, már farsang óta levelezésben állott a pécsi unitárius pappal, Válaszúti Györggyel. Ennek eredménye az lett, hogy Mihály István unitárius kereskedő Bereki András 1588 elején saját kocsiján Pécsre szöktette, ahol az nyilvánosan csatlakozott az unitáriusokhoz, miután öccsét, Bereki Istvánt már előbb a pécsi unitárius iskola tanítóságára elengedte. E szerencsés fordulat után a pécsiek 1588. július 15-én megkeresték a tolnaiakat a Pécssett vagy Tolnán tartandó hitvita ügyében. A tolnaiak azonban július 27-én kelt válaszukban kitértek e kívánság teljesítése elől. Bereki András erre, látván a tolnaiak szilárd magatartását, megbánta elhamarkodott lépését, s a pécsi unitáriusokat cserben hagyva visszatért Tolnára. Nem sokkal ezután a pécsiek városuk ügyében hárman Budára mentek, s ott a pasánál jártukban össetalálkoztak a keviakkal. Azonnal felvették az elejtett szálakat, és megállapodtak azokkal, hogy prédikátoruk, Skaricza Máté fog helytállni Pécssett a Válaszúti Györggyel tartandó vitán, melyet 1588. augusztus 29–30-án meg is tartottak.²¹ A vita kiváltó oka az volt, hogy a többségében unitárius Pécs és a református irányt követő Tolna polgárai között viszály támadt. A 16. század második felében a dél-dunai kereskedelem jelentős része a tolnai kikötőn keresztül zajlott. Tolnának a szarvasmarha-kereskedelemben is fontos szerepe volt. A közeli Pécs vámmentes hely volt, ahonnan Ausztria és az Adriai-tenger felé is nyíltak utak. A pécsi kereskedők és árutermelők Tolnán szereztek be, illetve itt értékesítették áruikat. E gazdasági érdek miatt a pécsiek számára létfontosságú volt, hogy tisztázzák magukat az eretnesség vádjá alól. Válaszúti György ellenfele, Skaricza Máté ráckevei református lelkész a 16. század második felének egyik legjelentősebb reformátora, írója, tudósa, egyházszervező egyénisége volt. Humanista műveltsége és teológiai tudománya mellett tekintélyét valószínűleg nem emelte az antitrinitáriusok szemében, hogy a nagyharsányi hitvita egyik résztvevőjét 1580 táján sikerült érvelésével a református oldalra átállítania.²² A vitára 1588. augusztus 27–31. között került sor Pécssett. A disputa a helyszínen kedélyes beszélgetésekből, tettyei kirándulásokból és borozgatásokból állt, majd a felek döntöttek, hogy írásban folytatják az eszmecserét. Ezt a vitát foglalta össze Válaszúti könyve.²³

Tolnai Decsi Gáspár sokoldalú irodalmi munkásságot fejtett ki. 1565-ben üdvözlő, latin elégiát írt Heltai Gáspár művéhez.²⁴ 1567-ben Szikszai Fabricius Balázs és Balsaráti Vitus Margit esküvőjére gratuláló sorokat nyomtattatott, illetve latin nyelvű verset pártfogójához, Csáky Mihályhoz²⁵ (1568).²⁶ Előszóval látta el Veresmarti Illésnek az antitrinitarizmus ellen összeállított vitairatát.²⁷

Versben énekelte meg Dávid király esetét Uriás feleségével.²⁸ A históriás ének utolsó versszakának tanúsága szerint 1579-ben írta Tolnán és Kolozsvárott jelentette meg.²⁹

*„Ezer ötszáz hetven és kilenc esztendőben
A Jervator hegyének csaknem szintén tövében
Az jo Duna mentének az Tholna városában
ezt beírác versekben*

²¹ KATHONA 1974, 18–19.

²² VÁLASZÚTI 1981, 13.

²³ VÁLASZÚTI 1981.

²⁴ *Historia inelyti Mattiae Hunyadis, regis Hungariae augustissimi*. Kolozsvár 1565.

²⁵ Csáky Mihály (1492 körül–Gyulafehérvár, 1572. május körül): a fejedelmi tanács tagja, erdélyi kancellár. HORN 2012.

²⁶ *Epithalamion Nuptiis clarissimi et doctorissimi viri D. Basillii Fabricii Ziczai, rectorisscholae Patachinae in Pannonia et pudicissimae virginis Margaritae, quae soror est excellentis doctoris Joannis Viti Balsaratii*. Wittenberg 1567. SZABÓ 2017, 128.

²⁷ „A Fiú-Isten megoltalmazására” írta. A könyv nem maradt meg. Nyomtatási helye és ideje sem ismeretes.

²⁸ *Historia a Dávid királynak Uriásnak feleségével való vétkeiről, miképpen Dávid Uriást a hadban Joab által Raba városának vívásakor megölette, Náthán próphétának megfeddéséről, emellett szép intésekkel mostanában újonnan versekben szerzetett*. 1592. A 16. század folyamán három kiadást ért meg. RMK I. 264, 357, 358; RMNy I. 438, 700. App. 61. – SZABÓ 1876, 81; U. SZABÓ 1913, 230; SZABÓ 1973, 581.

²⁹ RMNy I. 436; ÁCS 1999, 45–61, 400–402.

*Hogy minden szent életben, isteni félelemben,
maradjon igaz hűtben.*³⁰

Az ének nótajelzése Sztárai Mihály *História a Cranmer Tamásról* című énekére vonatkozik. Tolnai Decsi Gáspár versezetén kívül a 16. században csak Sztárai Mihálynak ez a költsége keletkezett ebben a strófaszerkezetben. Tolnai Decsi Gáspár formaválasztásában nem nehéz felismerni a tudatos gesztust: Sztárai Mihály elődje volt a tolnai prédikátorságban. A históriás ének forrása a Biblia (2Sám 11–12). Dávid paráznasága és gyilkossága népszerű protestáns prédikációs példabeszéd volt: általában a bűnbeesés dramatizálására szolgált. Bornemisza Péter *Electrájának* fametszetes illusztrációi között a hatodik bibliai parancsolat képi megjelenítésére szolgált, ezt jelzi a kép felirata: „*Ne paráználkodjál – Dávid Betsabé*”. Dávid és Uriás történetét 1544-ben³¹ már versbe szedte Biai Gáspár³² *Krónikákat régiekről kell most olvasnunk...* címmel.³³

A 2Sám 11–12. részében található történet cselekménye röviden a következő: Dávid király palotája ablakából meglátja a szép Betsabét a kútnál fürödni. Nem tud ellenállni vágyainak és a nő ágyasává teszi, sőt teherbe is ejti. De mi lesz, ha az asszony háborúban harcoló férje megtudja a történeteket? Dávid még mélyebbre süllyed a bűnben, s utasítja seregei fővezérét, Joábot, hogy Uriást olyan helyre kell állítani a harcban, ahol feltétlenül elesik. Joáb a parancsot végre is hajtja, s amikor Uriás halálának híre Jeruzsálembé megérkezik, Betsabé az előírt gyászt megtartja, mely után Dávid felesége lesz, majd megszüli attól való fiát. A dolog úgy néz ki, mintha minden rendben volna már. De hirtelen fordulat következik. Náthán próféta megjelenik Dávid előtt, s egy dörgedelmes beszédben szemére veti bűneit. A király megretten és bűnbánatra jut. Elszenvedi az Isten által rá mért büntetést, és ismét kedveltje lesz az Úrnak. Ezt a történetet dolgozza fel Tolnai Decsi kilencvenegy négysoros strófában, melyben a sorok 14+14+21+21 szótagszámmal bírnak. Ezt a sémát mindvégig gondosan betartja, előadása azonban gyatra és terjengős, rímei a sorok végén azonosak, nemegyszer csak a *vala* igealakból állnak.

*„Dávid az Vr Istennec választot fia vala,
Kit örökül magánac Christusban foglalt vala,
Szent irgalmasságánac edényéue töt vala,
Kit igen szeret vala,
De hogy ő ember volna, magától semmi volna,
Látni akarta vala.”*³⁴

Gyakorlatlan technikával, elején-végén hosszas elmélkedéssel, folytonos oktatással írta munkáját. Az első tanítást az asszonyokhoz intézi, mit tanuljanak meg Betsabé viselkedéséből. Uriás szerencsétlen házasságából a nőszülő ifjak is okulhatnak, a történet bőven szolgáltat erkölcsi tanulságokat, Tolnai Decsi ezeket kibontva többször érinti a házasságot is.³⁵

*„Itt már néktek szólok, ifjak, meghallgassátok,
Kik házasság rendire magatokat adjátok,
Uriás veszedelmét eszetekben tartsátok,
És jól meggondoljátok,*

³⁰ ÁCS 1999, 61.

³¹ RMNy I. 134 (A).

³² Biai Gáspár (16. század): Temesvárott élt költő. ZOVÁNYI 1977, 77.

³³ ÁCS 1999, 400.

³⁴ ÁCS 1999, 59.

³⁵ H. HUBERT 2011, 225.

*Akkor úgy forgódjatok, asszonnyal házatokban,
Hogy halált ne hozzatok...*

*De láss méltatlan dolgot, sokakban gonoszságot,
Ifjak az házasságot kerülik, mint az árkot,
Más ember feleségét az bűnre kívánjátok,
Istent nem gondoljátok,
Az mi tinétek nem jó, másnak is úgy az nem jó,
Látni nem akarjátok.*

*Kik házasságban vagytok, nagyobb ti gonoszságotok,
Hamar mert megunjátok a szegény Katus asszont,
Mihelt vénség, betegség miatt színe meghervad,
Vagy másé szebbnek tetszik..."*

De a prédikátorok is példát vehetnek Náthán bátor fellépéséből. Dávid magatartása viszont a nemes uraknak szolgáljon tanulságként. Már e példák is mutatják, hogy a prédikátorok által írt históriás énekek a vallásos nevelés szolgálatában álltak. A költői forma eszközeivel is azt kívánták elérni, ami a prédikáció rendeltetése volt. A vásárokon árusított szép históriák is voltaképpen keresztyén igazságokra és istenfelő életre neveltek. Ebben az esetben maga a tárgy biztosan számíthatott a közönség érdeklődésére, ezért Tolnai Decsinek nem volt nehéz műve számára kiadót találni. Még a 16. század vége felé, 1592-ben³⁶, majd az 1600-as évek elején is jelent meg belőle újabb kiadás.³⁷

A magyar református prédikáció-irodalomban is megörököltette nevét a következő művel: *Az utolsó időben egynehány regnáló bűnről való prédikációk, tudniillik, Első a bűnről, Második a részségről, Harmadik a paráznaságról, Negyedik a táncról. Debrecen 1582.*³⁸ Török területen élvén, erkölcsprédikatori hevét nem fordíthatta a magyar földesurak ellen, hanem a kisemberek hétköznapi bűneit ostorozza, ezt azonban kortársainál is nagyobb szigorral teszi. Nem polemizál százada nagy teológiai problémái felett sem, hanem a keresztyén élet tisztaságáért száll síkra: a jó erkölcs az igaz hit gyümölcse. Az élő szónak és az írásnak egyaránt művésze. Igehirdetéseit előre átgondolt homiletikai szabályok alapján építi fel; ezért valamennyi beszéde világosan tagolt, könnyen érthető. A textus mondanivalóját egy tételbe foglalja össze és arra egybefüggő gondolatrendszer épül fel. Igehirdetése merő logika, hangja ostoroz. Megindító vagy ellágyulásra alkalmas megnyilatkozások távol állnak tőle. Élénk képzeletű, nagy tudású, nyelvezete csiszolt, világos észjárása gördülékeny stílust eredményez.³⁹

A 16. századi reformáció Magyarországon is fokozatosan figyelemmel fordult a lakosság erkölcsi állapotának kérdése felé és olyan morálteológiai rendszer megalkotásába kezdett, amely egyrészt ószövetségi alapokon nyugodott, másrészt alkalmas volt a felekezeti különbség demonstrálására is a protestáns keresztyén habitus individuális és közösségi megvalósításával. Az erkölcsi értékrend

³⁶ RMNy I. 700.

³⁷ KATHONA 1974, 72.

³⁸ Pontos ortográfia: *Az Utolsó időben eginehani regnáló bűnökről való praedikációk, tudni illik, Első a Bűnről, Második a Reszségről, Harmadik az Paraznaságról, Negyedik az Táncról.* Debrecen 1582. Újabb kiadása Nagyvárad 1584. RMK I. 215; RMNy I. 560. – Decsi Gáspár prédikációit első ízben, 1582-ben Debrecenben Hoffhalter Rudolf adta közre (RMK I. 189), majd 1584-ben Váradon másodszor is kinyomtatták (RMK I. 215). Két éven belül második kiadást a 16. században Magyarországon csak a keresett, olvasott művek értek meg. A mű népszerűségét bizonyítja az is, hogy az első kiadásból alig maradt példány az utókorra: az alaposan búvárkodó Szabó Károlynak 1879-ben már csak Sárospatakon sikerült felkutatnia. Ebben a csonka példányban azonban csak az előbeszéd és az első három ív maradt meg, amelynek alapján Szabó sem a mű terjedelmére, sem a kiadás füzetbeosztására vonatkozóan nem közölt adatot. A második világháború alatt az egyetlen sárospataki példánynak is nyoma veszett. Az Országos Széchényi Könyvtárba az 1960-as évekbe került példány, egy olyan kötet, melyről addig bibliográfiai leírással sem rendelkeztek.

³⁹ SZABÓ 1973, 582.

kialakításában két tényező játszott lényegi szerepet: a wittenbergi történelemszemlélet hazai adaptációja, illetve az ez előbbi realizáló, aktualizáló, legitimáló török veszély. A wittenbergi történelemszemlélet a jelen válságait az eltévelyedő embereket, népeket büntető Isten akarataként értelmezte. Így az e gondolkörben született, igen pesszimista hangvételű vitairatok, prédikációk, egyéb irodalmi alkotások tudatosan terjesztettek egyfajta világvége-hangulatot, egyúttal a bűnök megbánására és az Istennek tetsző életmód követésére ösztönöztek. A morálteológiai elmélkedések és példázatok egyik különleges csoportját alkotják azok a források, amelyek a 16. század profán mulatozási alkalmait kárhoztatták, illetve amelyek elvi kísérletet tettek ezek szabályozására.⁴⁰

A műfaj, a profán élet kínálta kárhoztatandó cselekedetek feddése, kipredikálás a reformáció századában egyáltalán nem szokatlan. Jellemző, hogy a prédikátorok a táncot, annak szokáskörnyezetével – például lakodalom –, illetve kísérőjelenségeivel – például alkoholos ital fogyasztása – együtt, lényegében komplex erkölcsi kihágásként, a test bűneként értelmezték. Az egyik legrégebbi ránk maradt ilyen jellegű kiadvány Tolnai Decsi Gáspár műve, ez a négy főbűnt tárgyalja. Ha a súlyos erkölcsi ítéletek gyökerét keressük, annak oka egyrészt a vallás teologikus céljában érhető tetten, a keresztyén ember a túlvilági létre koncentrálna világi életének színtereit is erkölcsi értékrend szerint alakítja. A biblikus szemléletet így fogalmazza meg: „nem a szokás a mi életünk regulája (...) hanem az igazság az Istennek törvénye, és ami azzal egyez, avagy azzal nem ellenkezik, aszerint kell viselned magadat és cselekedetidet.”⁴¹ Ennek hátterében egy hermeneutikai kérdés is áll: az állandó keresztyén értékek újrafogalmazása a változó világ befogadói szintjéhez mérten. Kedvelt idézet volt a reformáció korában is: „A teljes írás (...) hasznos a tanításra, a feddésre, a megjobbításra, az igazságban való nevelésre.” (2Tim 3:16)⁴²

Művének címe is figyelemre méltó, tudniillik az „utolsó üdőr” nem azt jelenti, hogy „legújabb”, hanem azt, hogy „az utolsó ítélet előtti időben.” Ami azért érdekes, mert a kor sok prédikátora valamiféle világkatasztrófától remélte a nehezen elviselhető élettől való megváltást. Bornemisza Péter⁴³ csaknem ötven oldalt írt tele jóslataival, melyeket persze külföldi forrásokból merített, de melyek között olyan dátum is van, amit már Dézsi András⁴⁴ is tudott: 1656, s ezek a jóslatok mind a világ végére vonatkoznak.⁴⁵

Ebből következően a lelki nevelés természetes része a feddés, de ez a hitbuzgalmi írásokban többféleképpen is megjelenhet. Általános esetben a prédikációk hasznaiban, elintézéseiben, textusonként egyedi alkalommal. Külön kezelendő viszont, amikor egy egész prédikációfüzér szól a világ kísértéseiről, és a meglazult erkölcsök miatt bűnbánatra szólít. Ilyen összefoglaló jellegű munka a későbbiekben is jó néhány jelent meg, például Heltai Gáspár, Czeglédi István,⁴⁶ Medgyesi Pál,⁴⁷ Martonfalvi Tóth György⁴⁸ vagy Diószegi Kis István⁴⁹ egy-egy kötete. A prédikátor speciális érdek-

⁴⁰ KAVECSÁNSZKI 2019, 9.

⁴¹ Idézi: CSORBA 2001, 70.

⁴² Idézi: CSORBA 2001, 71.

⁴³ Bornemisza Péter (Pest, 1535. február 22.–Rárbok, 1584 tavasza): író, evangélikus prédikátor és szuperintendens. MÉL I. 248; DEBRECENI EMBER 2009, 677.

⁴⁴ Dézsi András (16. század): iskolamester, költő. MÉL I. 375.

⁴⁵ NEMESKÜRTY 1957, 464.

⁴⁶ Czeglédi P. István (Perény [Abaúj vármegye], 1620. november 19.–Nagyszombat, 1671. június 5.): református lelkész. MARTIS 2016, 15–68.

⁴⁷ Medgyesi Pál (Aranyosmeggyes, 1604–Sárospatak, 1663): református lelkész, teológus, író. HERPEI 1965, 367–400.

⁴⁸ Martonfalvi Tóth György (Kézdimartonfa, 1635–Debrecen, 1681. április 23.): református teológiai doktor, tanár. BARÁTH – ADORJÁN 2000.

⁴⁹ Diószegi Kis István (Bihardiószeg, 1635 körül–Bihardiószeg, 1698. június 22.): református lelkész, püspök, teológiai doktor. Szülőhelyén és Nagyváradon végezte tanulmányait. 1657-ben Berettyóújfaluban rektori állást kapott. 1660-ban kántor lett Debrecenben és Dobozi István főbíró unokái mellett tanító. 1663-ban a város költségén külföldi akadémiákra ment, két évig tartózkodott Belgiumban. 1663. október 31-én beiratkozott a franekeri, majd 1664. július 6-án a groningeni egyetemre. Angliában is megfordult, majd 1665. július 27-én Franekerben teológiai doktor lett. Hazatérte után, 1666. július 10-étől Debrecenben iskolarektor. 1668. június 10-én felszentelték pappá, majd Bihardiószegen lelkész, 1677-től esperes, 1689-ben egyházkerületi jegyző lett, 1693. október másodikán püspökké választották. Sikeres egyházi íróként tartották számon, aki 1679-ig kilencszáz prédikációt vetett papírra. CSORBA 2017, 13–30.

lődését mutatja, amikor már csak egy bűnnek szentel egy egész kötetnyi beszédet. Ilyen művek⁵⁰ is napvilágot láttak, például Gyulai T. Mihály,⁵¹ Pathai B. János,⁵² Szentpéteri István⁵³ keze alól.

Munkája Huszár Gál,⁵⁴ Melius Juhász Péter,⁵⁵ Bornemisza Péter és Kulcsár György⁵⁶ hasonló kiadványaihoz mérten már egészen a megcsontosodott ortodoxia sajátosságait mutatja. A reformáció élményéből fakadó friss lendületének nincs már nála semmi nyoma, és az egyes beszédek kész értekezések, melyek a mottóul választott bibliai idézettel csak laza szálakkal függenek össze. Csak az érezteti a 16. század jelenlétét, hogy korára „*az utolsó napokra*” a wittenbergi történetfilozófia szemüvegén át tekint, s annak jellegzetes bűneiben az utolsó ítélet jeleit véli felfedezni: „*mert minden rendben és hivatalban levő emberek életekben, erkölcsökben és cselekedekben meg vesztenek (...) ki is az ü utaira vetemedvén. Honnat az üdő is félelmetessé és nehéz életűvé változott.*” Emellett azt is megállapítja, hogy: „*Ennek előtte való üdőkben az mi nemzetünk tisztább életű volt, ennyi gyilkosság, fertelmes élet, paráznaság, részegség és egyéb sok féle éktelenség nem hallatott ez mi országunkban, mint az mostani üdőben.*” Könyve rendeltetését így fogalmazza meg: „*Ezekekről ez vétkekről emlékeztetnek minket e következő prédikációk is és intenek bennünk, hogy hova hamarébb lehet, megtérjünk, szót fogadgyunk, hogy ez érdemlett büntetések helyett Isteniunktől kegyelmet és életet nyerjünk. (Az Keresztyén Olvasoknak.)*”⁵⁷ Ennek megfelelően gyűjteményében az első prédikációt a bűnnek, mint emberi magatartásnak szenteli, majd három másik prédikációban külön-külön foglalkozik kora társadalmának jellegzetes bűneivel, a részegséggel, a paráznasággal és az általa ezekkel egy sorba helyezett táncsal.

A táncot a kezdetektől fogva elítélte a keresztény vallásos gondolkodás. Bár mindig is voltak támogatott fajtái, már a késő antik filozófiában is találunk arra való utalást, hogy a mámorittas mozdulatokat még csak nézni sem ajánlatos, mert ez is azonosulást jelentene az erkölcstelen viselkedéssel. A táncsal kapcsolatos ellenézés a reformáció évszázadának puritán gondolkodói révén kapott igazán nagy teret egyházi körökben. A koordinálatlan mozgást a Sátánnal való kapcsolatteremtés egy formájának tekintették, amelyért Isten büntetéseként tűzvészt és leprát vizionáltak. Ahogy a 16. században a társadalmi hierarchia szilárdulni kezdett, egyre több figyelem irányult arra, mi számít erkölcsös magatartásnak. A táncos mulatságok például lehetőséget adtak arra, hogy férfiak és nők találkozzanak egymással. Az isteni érzésektől eltérő, bűnös szerelem pedig a hatalom számára veszélyesnek bizonyult, akárcsak az örület, ahonnan nézve a világ rendje felrúghatóvá vált.

Tolnai Decsi Gáspár Tolnán írta meg ezt a négy prédikációból álló művét. Felsejlő morálteoló-

⁵⁰ *Fertelmeskedő, s bujálkodó Tác jutalma, az az: Ollyan idvességes lelki Tanítás; mellyben a Táncolás micsodás vétek legyen Isten ellen bőségessen meg-tanítottatik; és az Isten Szent Könyvéből elegendőképpen meg-világosítottatik; a Táncolókat miképpen büntesse meg Isten, előnkben adatik; a Táncot javalló embereknek ellen-vetésire fejelet bővön, és igazán nyujtatik; mi légyen azért tisztünk a Tánc helyet előnkben számláltatik. Mellyet közönséges haszonra ki-bocsátott Gyulai Mihály, Dobi Ecclésiának L(elki) Pásztora. Nyomtatta Rosnyai János. Debrecen M. DC. LXXXI. (1681) – RMK I. 1255. Újra kiadták: GYULAI 2013. – *Tánc felboncolása Az az Oly együgyű Praedicállás, mellyben hogy a Pokolbeli ördögnek, egy hathatob(b) eszköze Pokla töltésere, az ő tojta Táncsal nem lehet, es hogy a Parazna, Gyilkos nem nyavalyásab(b) állapota, a Tánc szerető s gyakorló Embernel, az Ó és Uj T(estamentum) Könyveiből. E. Sz. D. irasabul etc. megmütogatattvan, szeretői s gyakorló ellenvetések elharításával intetnek meg utalására, el hagyatasára és a L(elki) Pásztorok, Magistratusok Atyák etc. a Tántsosok körül valo tisztök elkövetesere Mellyet Praedikállót három órákon az A. N. Templomban és a Kürnyekbeli Sz. E. Seniora. Debrecenben. Nyomtatta Töltesi István. 1683. – RMK I. 1296. Újra kiadták: PATHAI BARACSI 2020. – *Táncz Pestise Avagy Olly alkalmas üdőben mondott Ige, mellyben ama nem tsak endemia; hanem epidemia pestisnek a fajtalan Tántznak, kárhoyatos vólta graphice, bötiüön le rajzoltatik, és annak autorának az álnok Ördögnek azt óltalmazó erosséget enervaltatnak, meg-erötelenítettnek. Mellyet a Sz. Írásnak folyamattyában talált Szent-Péteri István. Az Úr Jépus Christusnak alázatos Tanítványa és a Szent-Mihályi Ekklesiának ackori Tanítója. Jer. I. vagy 10. Gyomlály, ronts, vezess, törj, éppíts, és plántály. Debrecenben. Nyomtat. Vincze György által. 1697. – RMK I. 1501. Újra kiadták: SZENTPÉTERI 2018, 27–95.***

⁵¹ Gyulai T. Mihály (? – 1683 után): református prédikátor. TÓVAY NAGY 2004, 185–189; GYULAI 2013, 6.

⁵² Pathai Baracsi János (Dunapataj, 1623–Dunapataj, 1729. június 16.): református lelkész, püspök. TÓVAY NAGY 2020, 9–10.

⁵³ Szentpéteri (Sajószentpéteri) István (1655–1730): református lelkész. TÓVAY NAGY 2013, 69; TÓVAY NAGY 2018, 9–10.

⁵⁴ Huszár Gál (? – Pápa, 1575): református lelkész. DEBRECENI EMBER 2009, 702–703.

⁵⁵ Mélius Juhász Péter (Horhi, 1536 körül–Debrecen, 1572): református lelkész, püspök. Irodalmi munkássága jelentős. DEBRECENI EMBER 2009, 724.

⁵⁶ Kulcsár György: alsólendvai rektor 1573 és 1574-ben, ugyanitt lelkész 1574 és 1577 között. 1574-ben a zalai református egyház esperese. DEBRECENI EMBER 2009, 718.

⁵⁷ KATHONA 1974, 70.

giai szemléletét alapvetően határozta meg, hogy működési helye, Tolna, a hódoltság területén helyezkedett el. Tolna hászvárosként a 16. század második felében a fejlődés jeleit mutatta, gabona- és bortermelése, illetve állattenyésztése fokozatosan erősödő polgárságot eredményezett, ugyanakkor a város jelentős számú török lakossal bírt. A városban 1549-ben már protestáns iskolát létesítettek, amelynek rektori tisztét 1552 és 1554 között Szegedi Kis István (1505–1572), illetve 1556 és 1556 között Thuri Farkas Pál (?–1571),⁵⁸ Szegedi Kis egykori mezőtúri tanítványa látta el. Érdeemes még megemlíteni, hogy 1553 és 1558 között Sztárai Mihály (1500 körül–1575 körül) teljesített lelkészi szolgálatot a városban. Az ő örökébe lépett mintegy húsz évvel később Tolnai Decsi Gáspár.⁵⁹

A műveiben megnyilvánuló keresztyén erkölcsi nézetek alapvetően nem különböznek a korszak hasonló tartalmú munkáiban fellelhetőktől. Nem számít újdonságnak a wittenbergi történelemszemlélet értelmezési keretként történő alkalmazása sem: ő maga is tanult a jeles egyetemen (1566–1567), ugyanakkor szűkebb tolnai környezetében sem számított ez rendkívülinek: a tolnai iskola 1549 és 1592 között működő tizenkilenc rektorából tizenhat tanult Wittenbergben. (Többek között: Szegedi Kis István, Thuri Farkas Pál, Dombrói [Dombi] Péter, Bélyei Piso Fábián,⁶⁰ Tolnai Fabricius Bálint, Enyedi Jakab,⁶¹ Monostori Miklós,⁶² Tolnai Szárászi Ferenc,⁶³ Debreceni Borégető Miklós,⁶⁴ Tolnai Sartorius János,⁶⁵ Hercegszöllősi Gáspár).⁶⁶

Tolnai Decsi munkája jellegzetes szüzséjét adja egy a hódoltság területén működő prédikátor gondolkodásmódjának, aki számára különösen lényeges volt az általa megromlottként értékelt erkölcsi állapotok helyreállítása. Az első beszéd száraz dogmatikai előadás a bűn lényegéről, osztályozásáról, okairól, s kizárólag elvont, elméleti fejtegetésekben merül ki. A bűn tettekben való megnyilvánulásairól szóló beszédek sem túlságosan konkrétak, de ezek egyike-másika már kapcsolatban áll kora társadalmával és sok művelődéstörténeti vonatkozással bír. Előszavában és egyik prédikációja elején bizonyosnak mondja, hogy mikor Pál apostol (2Tim 3) az „*utolsó idők*” állapotáról és erkölcsi cseiről jövendölt, a mi mostani időnkéről szólt, mert soha ennyi cégezés bűn a mi nemzetünkben nem találtatott. A bűnlajstromokból ismert bűnök (magukat szeretők, fősvények, kérkedők, kevélyek, átkozódók, szüleikhez engedetlenek, hálátlanok, istentelenek, szeretet nélkül élők, engedetlenek, mértéktelenek, kegyetlenek, jóknak nem kedvelői, árulók, vakmerők, felfuvalkodottak és a többi) következtében az emberek inkább szeretik a testi gyönyöröket, mint az istent.⁶⁷

A bűn nemeit (eredet és cselekedet szerint valókat) meghatározva módot talál katolikusok és némely eretnokségek támadására. Mi jó, mi gonosz, azt a törvény (az írás) mondja meg; azt azonban nem mondja (mint a katolikusok), hogy pénteken húst enni, meg hogy házasodni bűn. Csak ördögi tudomány tilthat ettől. Bűnünkért nem menthetjük magunkat sem a csillagokkal, sem az ördöggel,

⁵⁸ Thuri Farkas Pál (Mezőtúr?– Abaújszántó, 1571. december 1.): reformátor, tanító, egyházi író, költő. BOD 1766, 303; KATHONA 1974, 39; ZOVÁNYI 1977, 636; ÚMÉL VI. 729; SZABÓ 2017, 266–267.

⁵⁹ KAVECSÁNSZKI 2019, 10–11.

⁶⁰ Bélyei Piso (Borsós) Fábián (Bellye,?–Tokaj, 1586): külföldre menetele előtt 1573–1575 között Tolnán, hazatérése után 1579-ben Debrecenben rektor, 1586-ban pedig már Tokajban volt lelkész. FÖLDVÁRY 1898, I. 53; KATHONA 1974, 42, LÁBADI 2000, 284; DEBRECENI EMBER 2009, 675; SZABÓ 2017, 99.

⁶¹ Enyedi Jakab: 1577-ben a tolnai iskola rektora. Származása, tanulása és életsorsa ez egy adatot leszámítva ismeretlen. KATHONA 1974, 42.

⁶² Monostori Miklós: peregrinációja előtt valószínűleg Tolnán tanult. Hazatérése után 1572-ben Tolnán rektor, ezután a Sárközben fekvő Etén lelkész. E minőségében vett részt az 1576-os hercegszöllősi zsinaton, s még 1582-ben is Etén volt. KATHONA 1974, 21, 41, 114, 143; SZABÓ 2017, 200.

⁶³ Tolnai Szárászi Ferenc: Tolnán született, s az itteni iskolát 1584-ben Wittenbergben, 1585-ben Heidelbergben folytatott egyetemi tanulmányokat. Hazajövetele után 1586-tól 1588-ig tolnai rektor volt, majd decsi lelkész. Innen ismeretlen helyre, 1603-ban pedig Debrecenben ment lelkésznek, hol 1610-ben hunyt el. KATHONA 1974, 42–43.

⁶⁴ Debreceni Borégető Miklós (Debrecen, ?–?): református lelkész. KATHONA 1974, 21–22, 43; SZABÓ 2017, 120.

⁶⁵ Tolnai Sartorius (Szabó) János: Tolnán született, s alsóbb iskoláit is itt végezte. Debrecenben lett tógátus diák, majd 1587-ben Debrecen alumnusaként kezdett tanulni Wittenbergben. 1588 és 1589 között debreceni rektor volt. 1590-ben pedig Tolnára jött haza rektornak. 1626-ban Dunapatajon lelkészkedett. További sorsa ismeretlen. Ifjúkorában irodalmi tevékenységet is folytatott. KATHONA 1974, 43.

⁶⁶ KATHONA 1974, 19–22.

⁶⁷ TOLNAI DECSI 1584, 1.

sem azzal az eretnek káromlással, hogy Isten az oka a bűnnek. Hibáztatja kortársai hanyagságát a nevelésben: a mostani atyáknak és anyáknak tanításában, hogy semmint magzatjukéban.⁶⁸

Tolnai Decsi egész munkája ezen gondolatok körül forog, az Újszövetség bűnjegyzékében saját kora erkölcsi vétkeit látja és így ismeri fel, hogy a Pál apostol által megjövendőlt utolsó időköt élük: „*Mely jövendelesekben bizonyára az Apostol ez mi mostani időnkéről szollott...*”⁶⁹ A szerző a mű elején maga jelzi, hogy az istentelen és kárhozatos bűnök lajstromát Pál apostol galatákhöz írt levele alapján értelmezi. A wittenbergi történelemszemlélet adaptációja is egyértelművé válik a felvezető szakaszban: „*Annakokáért, miért, hogy mi is sok féle czégéres vétkekkel az mi Istenünket mind ez előtt megbántottuk, s mind mostan szó szófogadatlanságunkkal ütet, naponként kíméletlenül bosszantjuk, Ő felsége is sok féle ostorral meg látogatta és meg nyomta ez mi hazánkat és nemzetiségünket. Ennek előtte való üdőkben az mi nemzetünk tisztább életű volt, ennyi gyilkosság, fertelmes élet, paráznaság, részegség és egyéb sok féle ékteleenség nem hallottatott ez mi országunkban, mint az mostani üdőben.*”⁷⁰

Az előbeszéd – amelyet feltehetőleg Gönczi Fabriczius György írt – saját szavai: „*mi is ugymond sokféle czégéres vétkekkel a mi Istenünket mindezelőtt megbántottuk, s mind mostan szófogadatlanságunkkal ütet naponként kíméletlenül bosszontjuk ü felsége is sokféle ostorival meglátogatta, és megnyomta e mi hazánkat és nemzetiségünket. – Ennek előtte való időkben a mi nemzetünk tisztább életű volt, enni gyilkosság fertelmes élet, paráznaság, részegség és egieb sokfele ékteleenség nem hallatott ez mi országunkban mind az mostani üdőben.*”⁷¹

Négy szakaszból álló munkájának első prédikációja általánosságban foglalkozik a bűn értelmezésével. Kiindulópontja János első levelének harmadik része – János levelei gyakorta emlegetik fel az utolsó órát. Az igen szigorú protestáns bűnfelfogás jegyében érvel amellest, hogy bár a bűnök különböző súlyúak lehetnek, a mértékük valójában lényegtelen, hiszen minden bűn Isten ellen való. Ekképpen a kicsiny bűnök is kárhozatosak, mert Isten törvénye ellen valók. Tolnai Decsi bűnértelmezésében a reformáció hagyományának megfelelően különbözteti meg „*az eredet szerint való*” bűnt, illetve a „*cselekedet szerint való*” bűnt. Utóbbi az eredendő bűn következménye és beszéddel, gondolattal vagy a test tagjai által lehet elkövetni. Újszövetségi hivatkozási alapja hagyományosan Pál apostol galatákhöz írt levelének ötödik része, amelynek a test bűneit felsoroló verseit szó szerint idézi.⁷² Ennek megfelelően a test bűnös cselekedeteit a 16. századi protestáns irodalomban egyébként megszokott, igen erőteljes képekkel mutatja be: „*De mint hogy az büdös kútfőből, jó ízű víz nem származhatik, hanem meg öl a büdös: Így az mi természetünkéből is jó és dicséretes cselekedetek nem származhatnak, hanem mind gonoszok és az Istennel ellenkezők.*”⁷³

Tolnai Decsi a bűnök értelmezésekor Pál apostol rómaiakhoz írt levelének nyolcadik részét idézi, hangsúlyozva, hogy páli értelemben a test szemben áll Istennel, a test maga a halál. Érvelését a korintusiakhoz írt első levél tizenötödik részével zárja, megerősítve, hogy a test és a vér nem örökli Isten országát.

A mű második prédikációja a részegség bűnéről értekezik. A részegség a legelterjedtebb bűnök egyike írja. Az erkölcsi vétkek között való szerepeltetése nem újkeletű. 1552-ben jelent meg Kolozsvárott Heltai Gáspár (1520–1574) *A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialógus* című – német minta alapján írt – munkája, amelyben a test vétkeinek vallásierkölcsi értelmezése már azokat a bibliai hivatkozásokat tartalmazza, amelyeket később Tolnai Decsi is használt.⁷⁴ Tolnai Decsi biztonnyal ismerte Heltai munkásságát, hiszen már 1565-ben köszöntőt írt egyik művéhez. A prédi-

⁶⁸ HORVÁTH 1953, 338.

⁶⁹ TOLNAI DECSI 1584, 1.

⁷⁰ TOLNAI DECSI 1584, 2–3.

⁷¹ TÓTH 1864, 36.

⁷² TOLNAI DECSI 1584, 16–17.

⁷³ TOLNAI DECSI 1584, 16.

⁷⁴ CZÓBEL 1911; UTASI 2007, 19–53.

kációt Habakuk próféta könyvének italozást elítélő verseinek idézésével nyitja, majd Máté evangéliumának huszonnegyedik része alapján eleveníti fel Noé korának erkölcstelenségeit, jóllehet az evangéliumi passzust félreértette, az ugyanis nem a kor erkölcstelenségeire, hanem inkább az Istennel szembeni gondtalanságra, közömbösségre, hétköznapi életvitelre utal.⁷⁵ A szerző az utolsó idők elérkeztét véli felfedezni abban is, hogy a részegeskedést kora általános jelenségeként írja le – hasonlatosan az özönvíz előtti időkhöz –, amely nem kerüli el a fejedelmeket, sőt az egyházi embereket sem. Tolnai Decsi a társaságban történő, tehát főként kocsmai italozás, mértéktelen ivás felé tolja el, kárhóztatva például a pohárköszöntőket, amelyek újabb és újabb ivásra csábítanak másokat a társaságban.⁷⁶

Így az iszákosságról írtakból megtudhatjuk, hogy „*az egész nép az fejedelmekkel, bírakkal, polgárokkal egyetemben részegeskedik,*” sőt e bűn alól egyes prédikátorok sem kivételek.⁷⁷ A részegeset könyörögtetik Istenhez: „*Csak itt hadna engemet élni e világon feleségem mellett és jó boros pincém-ben, bár övé lenne a menyország. Esztelenek nem tudják az ganajt megvalasztani az aranytul az gyengyet, és árpátul az Isteni felségnek gyönyörűségét az ő keserves mérges kévánságoktul.*”⁷⁸ A részegség színhelyei a társas összejövetelek, s a résztvevők minden ürügyet megragadnak arra, hogy társaikra „*a bort nagy kannákkal*” ráköszöntsék, itassanak „*duskát*” és „*egyest*”. E részegek „*a bort társaikra nagy kannákkal köszöntik, kiből csordulatlan, csöppenetlen kelljen hippenteniek közben körösztüll áll az szemek és golyóbis a nyelvek alatt. Csudálják, mint fénylik és tündöklük a bor, s így kiáltanak fel: Vinum de Baronya sicut Isten aranya!... Részegség veszté Babilont, Tróját.*” Minden ürügy jó a bor „*elköszöntésére*”; isznak király egészségéért, bő bor, búza fejébe; némelyek „*feleségekkel mondatnak jó bort János uramnak*”, s nagy kisebbségnek tartják, ha annyit nem iszol, amennyit reád köszöntenek. Keményen dorgálja a korhelyeket: „*Te borcsiszár bátya! Csaknem minden nap felteszed az Orbán süvegét, még pedig kétszer, háromszor is!*”⁷⁹ Az alkohol egészségkárosító hatását kivételes erejű sorokkal festi le: „*Mert először az embernek egészségét meg rontja, annyira, hogy majd soha semmivel az test meg nem romol és az ű ereje semmivel inkább el nem fogyatzik, mint az részegséggel: Mert gyomrodát el erőtelníti és meg hidegíti, hogy az ételt meg nem emésztheti úgy mint kellene, s innét vagyon, hogy ez részegessek igen keveset élhetnek, de sokat ihatnak. Tüdőjét máját az embernek meg rothasztja, kiből következik az gyakorta való vér pökés (...). Az egész testet reszketegessé teszi, hogy míg nem ihatnak, addig inai lantolnak, kezei reszketnek, fejét is szédelgővé teszi, kiből osztán gyakorta gutta ütés, kórság és hirtelen való halál is következik. Sőt ennek köszönnék az részegesek, hogy szemek czipás, peczenyés, szájok büdös, (...) Ennek köszönnék továbbá, hogy meg köszvényesednek, meg dagadoznak, mint ha fel fűtták volna minden testeket. Ennek köszönnék, hogy gyakorta úgy esnek, hogy mint szemek szájok orrok el törik, kezek lábok meg szegik és meg törik; hogy sokszor az ű részeges társoktul meg sebesíttetnek és niha meg is ölettetnek. Mind az részegség gyümölcsi ezek.*”⁸⁰ Sorra cáfolja a részegeskedők szokásos mentségeit, majd elősorolja e bűn végzetes következményeit. Végül a részegség büntetését hirdeti, melyből csak a megtérés ment meg.⁸¹

A részegséget a paráznaság bűnével is összekapcsolja, főként Pál apostol korinthusiakhoz írt első levele alapján, és egyúttal ezzel be is vezeti a harmadik prédikáció témáját.⁸²

A paráznaság elleni prédikáció közlésével Tolnai Decsi a cselekedet szerint való bűnök közül az egyik legnagyobb hagyománnyal rendelkezőt emelte be munkájába és kötötte össze a táncolással. A bujaság, paráznaság a kereszténység számára az egyik legősibb vétetek, amely az egyházatyák korától a középkori bűnlajstromokon és a hét főbűn rendszerén keresztül évezredes morálteológiai hagyo-

⁷⁵ TOLNAI DECSI 1584, 21.

⁷⁶ TOLNAI DECSI 1584, 22–24.

⁷⁷ TOLNAI DECSI 1984, 35.

⁷⁸ Idézi: ÓZE 1991, 33.

⁷⁹ TÓTH 1979, 85–86.

⁸⁰ TOLNAI DECSI 1584, 30–31.

⁸¹ KATHONA 1974, 70–71.

⁸² TOLNAI DECSI 1584, 32.

mány nyomát viselve jutott el a protestáns prédikátorok gondolati horizontjára. A bujaság a Bibliában érzéki vágy, kívánság, érzékiség, gyönyör és paráznaság értelmű kifejezésekkel jelenik meg a legtöbbször.⁸³ A paráználkodás Isten személye elleni bűn, hiszen Pál apostol az első korinthusi levélben a testet Jézus tagjának nevezte, így annak nem rendeltetésszerű használata, a paráználkodás és egyáltalán a bujaság Isten megsértése. Tolnai Decsi prédikációja ennek mentén szervezi érvrendszerét, több alkalommal hivatkozva Pál apostol erőteljes soraira. A paráznaság bűnének mértékét az „*utolsó üdőben*” legalább olyan nagynak látja, mint amilyenek Pál láthatta saját korában, így Tolnai Decsi igen aktuálisnak ítéli meg az apostol intéseit. Nem szokatlan megoldás, hogy a paráznaság bűnének elsődleges kezdeményezőjeként Tolnai Decsi is – jelen esetben a Példabeszédek Könyve alapján – a nőket jelöli meg.⁸⁴ „*Ezzel az parázna asszonyállatoknak és leányoknak erkölcsöket példáztak, kik az ű hízelkedésekkel, vigyorgásokkal, és szemek hunyorgatásával az férfiakat hozzájuk vonják és meg csalják, és minden marhájokból ki fordítottat.*”⁸⁵ A test tagjai által elkövetett bűnök páli értelmezését követve a prédikátor a paráznaságot elsődlegesen a szem bűnének tartja: „*Mert az szem vezérli az embert az gonosz szeretetre és kívánságra,*”⁸⁶ ugyanakkor ennek alátámasztására itt nem Pál apostolt, hanem a 119. zsoltárt idézi: „*Fordítsd el tekintetemet, hogy ne nézzek hiábavalóságra, a te utadon éltessem engem!*”⁸⁷

Nem áll példa nélkül az sem, hogy a paráznaság bűnét Tolnai Decsi is összekapcsolja a test felékesítésének, szűkebb értelemben az öltözködésnek az erkölcsi megítélésével: „*(...) ruházatod és minden öltözeted tisztességes és keresztyén módra való legyen.*”⁸⁸

A paráznaságról inkább a régi próféták és bibliai példák, mintsem saját köreibeli tapasztalatok nyomán szól. Ezt példázták régen a poéták a szicíliai tengerben való csigákon, sziréneken, akik övig leányképűek, azon alól halmódúak voltak. Céloz Dávidra is, bibliai éneke hősére, ki palotájából más ember udvarára kukucskálva megkívánta Uriás feleségét, de a kása megégette a száját, s azután már másokat is tartózkodásra intett. A paráznaságról szóló beszéd már szinte teljes egészében a Biblia világában mozog, s nem részletezi kora idevágó megnyilvánulásait. Ellene való védekezéséként ajánlja a középkori egyház gyóntató gyakorlatából a szemre, fülre, ruházatra, evésre, ivásra való gondviselését. Majd részletesen kifejti a paráznaság lényegéről és következményeiről szóló egyházi tanítást. Még ez a prédikációja talál legtöbb kapcsolatot – különösen második felében – a szentíráshoz. Feltűnő azonban, hogy Decsi Gáspár e beszédben nem terjeszkedik ki az előkelő tolnai vezetőréteg életének konkrét megnyilvánulásaira oly leplezetlen őszinteséggel, mint cselekedte azt *Idea Christianorum*-ában Thuri Farkas Pál.⁸⁹ Pedig az ő prédikátorsága alatt sem lehetett a tekintélyes tolnai családok erkölcsi magatartása különb, mint Thuri rektorsága alatt. Úgy látszik, Tolnai Decsinek komoly oka volt arra, hogy korának Tolnán tapasztalt bűneiről adjon ki egy prédikációs könyvet, ennek erkölcsi feddéseiben azonban – különösen a patrícius családok esetében – jobbnak látta megmaradni az általánosságok között, s nem bocsátkozni bele az őt jobban aggasztó egyes, konkrét esetekbe. A szigorú prédikátori elveknek az előkelők parázna életére való gyakorlati alkalmazása már a török ebben való érdekeltsége miatt is súlyos következmények okozója lehetett volna. Ezért keményebb hang csak a szegény nép alacsony régiókban zajló tömegbűneivel mutatkozott kockázatmentesnek. Tolnai Decsinek a hódoltság sajátos társadalmi viszonyai között éppúgy meg kellett alkudnia a kényszerhelyzettel, mint az anyaország más adottságok közt tevékenykedő prédikátorainak, mikor a kiváltságokról volt szó.⁹⁰

⁸³ GÁNICZ 2016, 70–74, 79.

⁸⁴ KAVECSÁNSZKI 2019, 19.

⁸⁵ TOLNAI DECSI 1584, 39.

⁸⁶ TOLNAI DECSI 1584, 40.

⁸⁷ Zsolt 119,37.

⁸⁸ TOLNAI DECSI 1584, 40.

⁸⁹ HORVÁTH 1953, 338; KATHONA 1974, 66–69.

⁹⁰ KATHONA 1974, 71.

Tolnai Decsi Gáspár paráznaságról szóló példatára Bornemisza Péter *Elektrájának* utószavában kifejtett mondandójához jár közel. Ugyanazokat az ovidiusi sorokat idézi, mint huszonöt évvel korábban Bornemisza. Célja is ugyanaz volt velük, mint Bornemiszának. Ez csakis azzal magyarázható, hogy mindketten a Wittenbergben tanított morálteológiai példázatok hatása alatt álltak.⁹¹

A prédikáció zárása, a részegség elleni íráshoz hasonlóan a testi következményeket emlegeti, utalva a nemi betegségek, konkrétan a francia kór terjedésére.⁹²

Utolsó prédikációját a táncnak szenteli, s ezt minden vonatkozásban bűnnek minősíti. Ebbéli túl szigorú és korántsem meggyőző tanítását nem annyira a Biblia konkrét rendelkezéseiből, mint inkább kora szigorú prédikatori szemléletéből meríti. A táncról szóló szigorú felfogását ma már megmosolyogjuk: „*A tánc miképpen, hogy keresztény és tisztességes emberhez nem illik, ezenképpen senkinek szabaddá nem hagyjuk, hanem inkább azt akarjuk, hogy minden tanító közönségesképpen tiltsa. A tanítónak pedig, ha valamellik vagy ő maga, vagy háza népe táncoland tisztétől megfosztatik. Aki pedig józanában táncol, bolondnak mondatik.*”⁹³

A tánc bűnéről szóló prédikáció felvezető gondolata Heródes lányának, Saloméának a táncra. Márk evangéliuma alapján. A születésnap *„lakodalom”* mint szokásalkalom, multság önmagában vétek, Tolnai Decsi morálteológiai fejtegetése szerint ugyanis a születésnap az Istennek való hálaadásra való. (A lakodalom szó a 16. században mulatozásra, nagymértékű evésre és ivásra alkalmat adó eseményre utalt.) A lakodalom – szóhasználata szerint tehát minden rendű mulatozás és nem csak a menyegzőt követő – számtalan lehetőségét kínálta az Isten elleni bűnöknek elkövetésére. Erre szolgál példaként a születésnapján lerészegedő Heródes. Ugyanakkor nemcsak az italozás bűne, hanem a multságban szintén jelen lévő feleség bujasága is előkerül, aki ráadásul gyermekét is erre nevelte. E tekintetben tehát az esemény a korábbi prédikációkban kárhoztatott bűnök összekapcsolódására és a táncban való kicsúcsosodására ad alkalmat Tolnai Decsi számára. Természetesen e kérdéskör a legalkalmasabb a korai protestánsok számára létfontosságú erkölcsi nevelés ügyének felvetésére. Kárhoztatja azokat az anyákat, akik gyermekeiket kicsi kortól fogva kevélységre, bujaságra, táncolásra, részegségekre és *„minden egyéb fajtalanságra”* szoktatják.⁹⁴ Sajátosan jellemző, hogy lánya magatartását Tolnai Decsi végső soron az anya bűneként is értelmezi: *„De lássuk meg immár az hitvány anyának minemű volt leánya is.”*⁹⁵

Salomé arcátlannak és bujának írja le – amit tehát anyjától tanult –, amiért nem szégyellte táncát a közönség előtt. Ez utóbbi vád értelmezéséhez figyelembe kell venni, hogy Salome szóló tánc kifejezetten bemutató funkciójú volt. A körülmények részletes taglalásával Tolnai Decsi a tánc szörnyű következményének bemutatását készíti elő. A prédikátor Keresztelő Szent János haláláért közvetlenül Salome táncát teszi felelőssé, amely annyira megzavarta Heródes gondolkodását, hogy még fél országát is képes lett volna átengedni.⁹⁶ A biblikus példát Tolnai Decsi saját korának okulására idézi fel: *„Ennek pedig szükséges lenni, mert látjuk, mely igen az emberek között el áradott ez éktelen játék, annyira, hogy valamely lakodalomban nem táncolhatnak, azt lakodalomnak sem tartják, hanem táncra indulnak pedig, aki affélét ez előtt nem látott volna, azt tudná, hogy mind megdühödtenek és meg bolondultanak.”*⁹⁷

Hozzáfűzi azt is, hogy a bűnös szokás nemcsak a *„tudatlan”* parasztok, hanem még a tanárok, tanítók között is elterjedt. A bibliai felütést követően Tolnai Decsi a következő egységekre bontja táncellenes érvelését. Honnan származik a tánc? Szabad-e keresztyén embernek táncolnia? Milyen bűnnek számít a táncolás? A tánc eredetével kapcsolatban Tolnai Decsi azt állítja, hogy jámbor,

⁹¹ SZENTMÁRTONI SZABÓ 2012, 4.

⁹² TOLNAI DECSI 1584, 49.

⁹³ V. MOLNÁR 1981, 30.

⁹⁴ TOLNAI DECSI 1584, 52.

⁹⁵ TOLNAI DECSI 1584, 53.

⁹⁶ KAVECSÁNSZKI 2019, 23.

⁹⁷ TOLNAI DECSI 1584, 54.

istenfélő emberek sohasem táncoltak semmilyen alkalomból. A táncot pogány eredetűnek tartja és a bálványimádással kapcsolja össze, amelynek szerinte mindig is része volt a tánc, a „szökés” méghozzá ördögi indíttatásból. E felvetés természetesen bibliai eredetre vezethető vissza, az Exodus harminckettedik részében leírt zsidók táncára az aranyborjú előtt.

Úgy véli, hogy a táncot a zsidók a pogányoktól tanulták. Előbb a férfiak magánosan, majd később egymással járták. Tőlük vették át a nők, míg végül is „annyi orcátlanságra jutának, hogy az férfiak az asszonynépekkel, leányzókkal kezdének táncolni.” „Mert hova lehet éktelenb dolog az asszonyi állattul avagy leányzótul, mint mikor mindenek előtt az férfiúnak kezére mennek, magokat fogdosztatják, rángattatják és hordoztatják, holott az asszonyi állatoknak nagy szömérmeseknek kellene lenniük és az férfiaknak csak tekintetekre is meg kellene pirulniok,” majd így folytatja: „Ismét az firfiúnak is hova lehet nagyobb orcátlanság, mint az, más ember feleségét, leányát fogdosni, tapogatni, idestova hurcolni?”⁹⁸ Ezután pontokba szedve elősorolja az okokat is, amelyek tilalmassá teszik a táncot: mert 1. a Biblia tiltja, 2. gyakorlása bűn, 3. ellenkezik a keresztyének tisztével, 4. együtt jár a részegséggel, 5. jó alkalom a rosszra s 6. a régi keresztyén doktorok soha nem javallották. Ennek során Kálvin és Szegedi Kis István tekintélyére is hivatkozik, kik mindketten ellenségei voltak az „éktelen játéknak”.⁹⁹ Végül sorra cáfolva a tánc gyakorlása mellett felhozható esetleges érveket, buzdít az ördög s a testi kívánságok elleni harcra, valamint az élet Isten akarata szerinti elrendelésére. Hogy milyen kevés fogantja volt az erkölcsi rigorizmusnak, maga Tolnai Decsi Gáspár bizonyítja, mikor kortársairól a következőket mondja: „hogya valamely lakodalomban nem táncolhatnak, azt lakodalomnak nem tartják”, mely nyilatkozatát még ezzel egészíti ki: „találatik hacsak az tudatlan paraszt emberek között, hanem ugyan szinte az tanítók között is, ki ezt nem szégyenli oltalmazni.”¹⁰⁰

A prédikációban sajátos „tánc történeti” felvetésekkel él a szerző: „Az után asztán az közönséges játékokban is táncolni kezdenek, de úgy, hogy ott sem leány sem asszonyállat nem volt.”¹⁰¹ E leírás a férfi szóló és csoportos táncok hagyományát idézi fel. Tolnai Decsi a tánc történeti folyamatok következő szakaszát így jellemzi: „Mikor pedig osztan az szemérem és az tisztesség az emberek között le vettetett volna, az asszonynépeket is be bocsátották a táncban, és így azoknak is az tánc meg engedettek, de mégis úgy hogy az asszonyállat, asszonyállattal, férfi férfival tánczolt.”¹⁰² A prédikátor tehát egy olyan tánc történeti korszakot elevenít fel, amelyben a nemeket szigorúan elkülönítették egymástól a tánc cselekmény során. A férfi szóló és csoportos táncok, valamint a férfiakétól elkülönülő női és leánytáncok (körtáncok, karikázók) a Kárpát-medence régi stílusú tánc hagyományában is jelen vannak, illetve jellemzőek voltak a 16. században is, Tolnai Decsi ugyanakkor egy új jelenségre is felhívja a figyelmet, amelyet ő a végső erkölcstelenségként értékel: „Végre, mint hogy a bora az ördög egyik lábát be teheti, az másikat is utána vonzza, annyi orcátlanságra jutának, hogy az férfiak az asszonynépekkel leányzókkal együtt kezdenek tánczolni.”¹⁰³

Tolnai Decsi korábban a páros táncok e formája valóban újdonságnak számított a hódoltság Magyarországon és a következő két évszázadban számos protestáns prédikátor, teológus haragját váltotta ki. Ellentétben ugyanakkor az egy évszázaddal későbbi, sokkal megengedőbb felfogással, miszerint a nemeket elkülönítő táncok „tisztességesnek” számítanak.¹⁰⁴ Tolnai Decsi a tánc vala-

⁹⁸ KATHONA 1974, 71.

⁹⁹ HORVÁTH 1953, 339.

¹⁰⁰ KATHONA 1974, 71.

¹⁰¹ TOLNAI DECSI 1584, 55.

¹⁰² TOLNAI DECSI 1584, 55.

¹⁰³ TOLNAI DECSI 1584, 55.

¹⁰⁴ Lásd Szentpéteri István szentmihályi református lelkész 1697-ben kiadott könyvének sorait: „(...) Fajtalan tántzot mondok, megkülönböztetésnek okáért. Mert vagyon szabados Tántz, tudn(i)llik az, mellyel a Szentek Istennek nagy és rendkívül való áldását és jó-téteményét vévén, az ő örömeiket ki-jelentik, illendő-képpen, tisztességesen és kegyesen, az ő helyén és idejében, fele-barátság az asszonyok között, és a férfi-férfiak az asszonyok külön, az Isten dicsiretinek magasztalásával tántzolván. Így tántzolt Mária, a Móses nénye, a véle lévő asszonyokkal. Ki-jöv. 15 v. 20.21. a Jephthe leánya a véle lévőekkel. Bir. 11.34. az Izráelbéli asszonyok. 1Sám. 18 v. 6. 7. Dávid. 2 Sam. 6. v. 14. 16. 1Chron. 15. v. 25. Ezekből láttyuk, hogy régente ackor Tántzoltanak, a mikor Isten az ő népével nagy jót tött, mellyért ők Istent örömmel dicsérték; még pedig úgy, hogy a két sexus (nem) egy-mástól külön tántzolt, az

mennyi formáját és műfaját elítéli, mindenkor és mindenkitől istentelen pogány és tisztességtelen. Közvetlenül nem bizonyítható ugyan a kapcsolat, de feltűnő, hogy az 1576. évi hercegszöllősi zsinat, amelyen Tolnai Decsi is jelen volt, igen erélyesen lépett fel a tánc valamennyi formájával és műfajával szemben, éppen az ünnepnap szentsége kapcsán: „*Mostanság az ünnepnapokon az Isten haragját gerjesztik: (...) mert azac az nagy hivalkodásban, kevélségben, részegségben, feddésben, pörlésben, tánczolásban, és egyéb soc gonosságokban mulattyok el az ünnep napot.*”¹⁰⁵ A hercegszöllősi zsinat határozott táncellenes állásfoglalást is közzétett: „*Az tánc miképpen, hogy keresztyén és tisztességes emberhez nem illik, ezenképpen senkinek szabaddá nem hagyatik, hanem inkább azt akarjuk, hogy minden tanító közönségeképpen tiltsa.*”¹⁰⁶ A tánc „undok” voltának ecsetelésekor Tolnai Decsi a paráznság bűnéhez hasonlóan a táncot is főként a nők által kezdeményezett vétékként értelmezi: „*(...) magokat fogdostattják és hordoztatják, holott az asszonyállatoknak nagy szemérmeteseknek kellene lenniük, és az firfiaknak csak tekintetekre is meg kellene lenniük, és az firfiaknak csak tekintetekre is meg kellene pirulniok, nem hogy nagy arczátlanul azokkal kellene viaskodniok és kezeken kellene tánczolniok.*”¹⁰⁷

A nők és a leányok kihívó viselkedését alátámasztandó idézi Ézsaiás próféta könyvét. Érvelése ugyanakkor a férfiak felelősségére is rámutat: „*Ismét az firfiúnak is hogy lehet nagyobb orczátlanság, mint az más feleségét, leányát fogdosni, tapogatni, idestova hurczolni. Sőt ezekben ugyan válogatni, ezekkel mindenek szeme láttára nagy bujasággal futtogni, vigyorogni (...).*”¹⁰⁸ Ezzel a táncolást sajátos módon kapcsolja össze a Tízparancsolattal: Ne kívánd felebarátod feleségét! Tolnai Decsi segítségül hívja Pál apostol szavait is, miszerint a gonosz minden formájától távol kell tartani magunkat, márpedig a táncban sok gonoszság van a prédikátor szerint. Szintén Pál apostolra hivatkozik a tánc tilalmas voltának indoklásakor: „*Mert minden, ami nem hitből származik, az bűn.*” (Róm 14,23). Tolnai Decsi szerint pedig „*a táncz nincsen hitből.*”¹⁰⁹ Azzal érvel, hogy a tánc nem lehet Istentől való, minthogy nincs reá vonatkozó parancsolat, így tehát bűn. Emellett a Krisztust követő emberhez eleve méltatlan, amit Máté evangéliumának verseivel indokol. Pál rómaiakhoz írt levelének újabb citálásával Tolnai Decsi az Úr közelgő eljövételét hirdeti, illetve a test kívánságainak megtagadására szólít fel.

A tánc úgy kerül bemutatásra, mint a „*részegségek gyümölcse.*” „*A keresztyén embernek táncolni nem szabad (...)* Mert az részegséggel mindenkor együttjár. Azért, minthogy nem szabad részegkedni, így nem szabad táncolni is. Hogy penig az részegséggel együtt járjon és hogy annak úgymint gyümölcse legyen ebből megtetszik, hogy józan embernek táncolását nem gyakorta látjuk. Aki pedig józanában táncol, bolondnak mondjuk azt, mint az pogány Cicero is mondja: Senki nem táncol, úgymond, józan lévén, hanem ha megbolondult. Azért, ha részeg lévén, táncolsz, azzal mutatod, hogy nem jó dolgot cselekeszel. Ha pedig józanon táncolsz, bolondoskodol.”¹¹⁰

A tánc magyarországi elterjedtségéről idézi Gyulai Mihály e korból egy nagytekintélyű ember hazánkról tett latin nyelvű nyilatkozatát, ami magyarul így hangzik: „*Soha nem láttam, se nem hallottam olyan országot, mely nagyobb örömmel és táncolással készül elpusztulni, mint Magyarország.*”¹¹¹

az, az asszonyok csak asszonyokkal, a férj-fiaktól külön: a férj-fiak viszont csak a férfiakkal az asszonyoktól külön tánczoltanak.” SZENTPÉTERI 2018, 44–45.

¹⁰⁵ Idézi: KAVECSÁNSZKI 2019, 13.

¹⁰⁶ Idézi: KAVECSÁNSZKI 2019, 26; KAVECSÁNSZKI 2010, 245.

¹⁰⁷ TOLNAI DECSI 1584, 56.

¹⁰⁸ TOLNAI DECSI 1584, 56.

¹⁰⁹ TOLNAI DECSI 1584, 37.

¹¹⁰ SZABÓ 1973, 589.

¹¹¹ Idézi: ANDRÁSFALVY 2009. Megjegyzi azt is, hogy amikor a 16. század magyar reformátorai nagy buzgalommal fordulnak a tánc ördöge, a tánc pestise ellen, Decsi Gáspártól, Szegedi Kis Istvántól, Gyulai Mihályig és Heltai Gáspárig nem a körtáncot, hanem a szemérmetlen, buja páros táncot ítélik el. Takáts Sándor írja: „*A 16., 17. és 18 századot a tánc a vígan való lakás virágszakának mondhatjuk. Jámbor eleink azt tartották, hogy a tomboló (táncoló) víg párok szózati közt, a borospalackok mellett az ember hamarább elfelejti nyavalyás állapotját. És mulattak és táncoltak, búfelejtőnek használván a muzsikát, a táncot és az ivást.*” TAKÁTS 1961, 302.

A táncsal szemben megnyilvánuló elutasítás három, a prédikációkban toposzként jelentkező érvcsokorra vezethető vissza. 1. A tánc időpazarlás, világi fényűzés, részegeskedés következménye, vagyis erkölcstelen, emellett bolondság, ráadásul az ördögtől származik. 2. A tánc a zsidók erkölcstelen tetteivel függ össze, vagyis azzal, hogy sabbat napját mulatozással, táncsal töltik. Nyilvánvalóan ezt az érvet az előbbiből következtették ki. 3. A tánc a pogány vallások jellemzője.¹¹²

Tolnai Decsi érvelési módszerének lényegi eleme a bűnök egymással való összekapcsolása, egyfajta bűnkomplexumként való értelmezése. Ennek jegyében a tánc – kézenfekvő módon – a paráznaság mellett a részegeskedéssel is kapcsolatot teremt: a tánc „*az részegséggel mindenkor együtt jár.*”¹¹³ Tolnai Decsi szerint a tánc a részegség következménye, aki pedig józanul táncol, az egyszerűen – Ciceró nyomán – bolond. Bizonyítási eljárásának következő elemeként kijelenti, hogy a keresztyén embernek nemcsak a bűntől, hanem a bűn elkövetésére lehetőséget teremtő alkalmaktól is távol kell tartania magát. A tánc pedig ez utóbbi sorába illik ugyanis „*az embert gonosz kívánságra gerjeszti, nem csak azt a ki járja, hanem azt ki nézi is, utat nyit a paráznaságra, fertelmes beszédére, és az emberrel mind tisztít, mind emberségét el feledtet.*”¹¹⁴

Felidézi, hogy a táncot az egyházatyák is tiltották, példaként Aranyszájú Jánost idézi, aki a táncot egyenesen ördögi dolognak nevezte. Említi Augustinust is, aki a lakodalmi táncok, illetve a papok táncolása ellen kelt ki. Antik példákra is apellál, megemlítve többek között, hogy még az egyébként általa részegesnek nevezett Tiberius császár is megtiltotta Rómában a táncot.¹¹⁵

A prédikációban a tánc az ördög műveként jelenik meg, aki védelmébe is veszi azt. Tolnai Decsi indirekt módszerrel cáfolja meg ezeket. A táncot védelmezők szerint ugyanis a Bibliában nem található konkrét tilalom a táncra vonatkozóan, így tehát szabad táncolni. A prédikátor sajátos érve szerint viszont a Biblia nem is engedi a táncot, következésképpen tilos. A Bibliában ugyanis nem kellett minden egyes létező bűnt a néven nevezve megtiltani és ennek elmaradása nem jelenti azt, hogy a Biblia jóváhagyná azok elkövetését. Minthogy pedig szerinte a táncsal együtt járó bűnök – amelyek egy jó részét a prédikációi között maga Tolnai Decsi is említette – meg vannak tiltva, így maga a tánc is tilalom alá esik. Pélaként ismét a tizedik parancsolatra hivatkozik: minthogy a felebarát feleségének megkívánása tilalom alá esik, „*tiltja a táncot is, melyben nem csak kívánod, hanem ugyan fogdosod is.*”¹¹⁶

Tolnai Decsi szerint az ördög táncpártoló érveiben a következő az lehet, hogy nem minden tánc egyenes következménye a paráznaság, illetve a parázna gondolat. A prédikátor szerint ugyanakkor a táncban eleve benne rejlik a kívánság, hiszen az emberek nem szeretnek mindenkivel táncolni, jobbára inkább a „*szebbikkel, hogy sem, mint rútabbikkal.*”¹¹⁷ Ráadásul szerinte lehetetlen a táncot gonosz kívánság nélkül szemlélni – vagyis nemcsak a táncolás, hanem a táncolóknal való gyönyörködés is bűn. Az ördög következő feltevése a tánc védelmében a prédikátor szerint az, hogy ha nem a bor rossz – hiszen az Isten ajándéka –, hanem a lerészegedés, akkor nem is a táncsal van a gond, hanem azzal, „*aki vele gonoszul él.*” Tolnai Decsi cáfolata szerint a bort az Isten az ember testének táplálására adta, ami semmiképp sem mondható el a keresztyének „*mostani*” (sic!) táncáról, amely nem lehet „*Isten szerzése*”, ellentétben a borral. Utal arra, hogy a kor emberének erkölcse egyébként is kívánnivalót hagy maga után, így jobb, ha nem is tesz kísérletet a táncra. Az ördög érvelése a táncot a Bibliában szereplő példák alapján tenne szabaddá, így Dávid király táncával a Szövetség Ládája előtt.

Tolnai Decsi szerint viszont ez az érv kifejezetten gyermeki színvonalú és saját maga szerint is

¹¹² KAVECSÁNSZKI 2014.

¹¹³ TOLNAI DECSI 1584, 57.

¹¹⁴ TOLNAI DECSI 1584, 57.

¹¹⁵ TOLNAI DECSI 1584, 59.

¹¹⁶ TOLNAI DECSI 1584, 60.

¹¹⁷ TOLNAI DECSI 1584, 61.

hasonlóval válaszol: Ábrahámról és Sáráról sem olvassuk, hogy valaha is táncoltak volna. Ettől fontosabb viszont az a meglátása, miszerint az ószövetségi táncok merőben különböztek volna a „*mostani*” táncoktól. Az akkori és a 16. századi táncok összevetésével a prédikátor lényegi mozzanatokra világít rá. Szerinte ugyanis Dávid tánca nem „*buja, (...) trágár, üdő múlató, mint az mostaniak, hanem szent, tiszta, alázatos és lelki örömből származott volt. Mert az választott hitnek gyakorta az Istennek hozzájuk való kegyelmét és számtalan jó tétémnit látván az mennyei és lelki örömtül annyira el ragattatnak, hogy még külső tagokat is meg nem tavoztatthatják. hogy szép tisztességesen ne mozogjanak és ne szökjenek.*”¹¹⁸

Ekképpen Dávid táncát tisztesség és istenfélelem hatotta át és Tolnai Decsi szerint kifejezetten az Isten „*tisztességére*” zajlott le a cselekmény. Példaként idézi fel továbbá a Királyok első könyvéből a Kármel-hegyi istenítéletet, amikor Illés az isteni áldás, vagyis az eső megérkeztének hírnökeként futott Aháb király szekere előtt – Tolnai Decsi szerint örömeiben szökellve. Tolnai Decsi ismét sajátos magyarázattal áll elő: „*Most így táncolni szégyenlenének az embernek. Ezt most is meg megengethették, de ízetlen volna most így táncolni.*”¹¹⁹

Tolnai Decsi Gáspár tánc ellen írott prédikációjában a bibliai próféták idézését követően segítségül hívta az egyházatyák (Chrisostomus, Augustinus) és a közel kortárs teológusok szövegeit. Szegedi Kis István társaságában hivatkozott „*az híres nemes Caluinus Janosra*”-ra, „*ki meli nagi ellensege löt legien az tancznak, az ü írási, főképpen penig baratihoz egi nehan irt Epistolai meg bizonittiak. Vagyis a Beza által sajtó alá rendezett, először 1575-ben kiadott gyűjteményre utalt a megjelenése után alig néhány évvel, amely a genfi reformátor leveleit és az azokra érkezett válaszokat tartalmazta.*”¹²⁰

Tolnai Decsi Gáspár elveti ugyan a sulykot a nagy nemzeti bűnök ostorozása során, hisz a táncolást legalább akkora bűnnek tartja, mint a tobzódást, de ezen közben megint csak értékes művelődéstörténeti adatokat közöl, akár csak társai. S ezek az adatok szépen, irodalmi színvonalon megfogalmazott megfigyelések. Látszik, hogy az írók érdeklődése az egyházi téma, az erkölcsi oktatás ürügyén a mindennapi élet apró eseményei felé fordul. Tolnai Decsi Gáspár leírja a duskailtal átkos szokását, csaknem úgy, mint Bornemisza Péter is teszi. Ivás közben „*gyakorta üstökvonásra, gyakorta fegyverre is kelnek.*” Bornemisza: „*Végül üstökvonások, zsitkok, gyolkosságok.*” Tolnai Decsi Gáspár rigmust is tud, leírja a poharát fény felé fordító s a csillogó nedűben élvezettel gyönyörködő polgárt, amint így szól: „*Vinum de Baronya, Sicut Isten aranya.*”

Ennek a részegeskedés-leírásnak egy másik részlete Heltaival rokon: „*lantoló inakról és pccsenyés szemekről*” beszél, akár csak a kolozsvári prédikátor a *Részegségről és tobzódásokról* írott dialógusában. Tolnai Decsi Gáspár áhítattal emlékezik meg nagy kortársáról, püspökéről, Szegedi Kis Istvánról: „*Az magyar nemzetből való bölcs emberek közül penig az megholt Krisztus szentelt vitéze, Szegedi Kis István, mely erős rontója lött légyen az éktelen játéknak: mind írási, mind élő tanítványi bizonyítják.*”¹²¹

Az ortodoxia moralizmusa kirekesztette a prédikációkból a hit egyes mozzanatairól való szubjektív élményszerű megnyilatkozást, s átadta magát annak az illúzióknak, hogy a keresztyén életvitel a hittől függetlenül, az ismeretközlés eszközeivel megtanítható. Tolnai Decsi sem akart hitet ébreszteni, csak tanítani azt, ami a bibliai kijelentésből hittani dogmává és erkölcsi normává merevedett. Bizonyosság erre prédikációskönyve.

Tolnai Decsi Gáspár humoros, gúnyos, de eleven jellemzése nem annyira a korabeli erkölcsöket festik fekete-sötéten, mint amennyire a korabeli anyagi pusztulást – amely miatt az igényekről, örömökről való lemondást prédikálja. „*Az egész nép a fejedelmekkel (...) egyetemben részegeskedik*”

¹¹⁸ TOLNAI DECSI 1584, 63–64.

¹¹⁹ TOLNAI DECSI 1584, 64.

¹²⁰ OLÁH 2020, 28.

¹²¹ NEMESKÜRTY 1957, 465.

– azért panaszkodik ez ellen, mert az egész nép, a fejedelmekkel együtt elszegényedett.¹²² Munkájában többször is visszatérően hibáztatja kortársai hanyagságát a nevelésben, hiszen „*az atyáknak nagyobb gondjuk vagyon ebeknek, lovaknak tanításában, hogy semmint magzatjokéban.*”¹²³

A protestáns íróknak elsőrangú feladatuk, nagy gondjuk volt, hogy egyszerűbb, olcsóbb erkölcsre neveljék híveiket. Szavaikból látható, hogy a fényűző, tobzódó életet nem a benne látott és megutált erkölcstelenségért magáért, de a nagy szegénység miatt, az ilyen élet költséges és tarthatatlanul, megbírhatatlanul drága voltáért ostromolják. Legtöbbször összekötik az erkölcsi válságot az anyagi válsággal. 1576-ban a hercegszöllősi zsinat kimondja, hogy mert „*mostan az ünnepnapokon inkább gerjesztjük az Isten haragját, hogynem mint engesztelnők, mert csak az nagy hivalkodásban, kevélységben, részegségben, feddésben, pörlésben, táncolásban, visszavonásban, éktelen játékokban és egyéb sok gonoszságokban mulatjuk az ünnepnapokat,*”¹²⁴ ezért az ünnepnapokat egészben Istennek kell szentelni, mind a templomban, mind a templomon kívül. „*Erre penig az Tanítók az ő hallgatójokat szorgalmatosan intsék és serkögessék.*” A hamisan esküvőkkel, szitkos átkozódásokkal, lopókkal, paráznásokkal és uzsorásokkal együtt a részegeseket is ki kell közösíteni az egyházból. Megtiltja a zsinat a táncot is: „*Az tánc műképpen, hogy keresztyén és tisztességes emberhez nem illik, ezenképpen senkinek szabaddá nem hagyatik, hanem inkább azt akarjuk, hogy minden tanító közönségesképen magukat alkalmatlanokká tették. Éhomra és józanon történjék az esküvés.*”¹²⁵

Ránk maradt művei polémikusak, nem a dogmatika, hanem az etika terén. Sötét, erős színezetű, eleven, egyéni jellegű író. Természetesen azért a vallási polémia nála is hangot kap alkalmanként: „*Mert előszer sohal az Isten igeiben megh nem talalod, hogy az Isten az hus etelt valamel napon bűnnek mondotta volna, hanem ha az Papanak mas Bibliaia vagion, kiben meg tiltatott legien.*”¹²⁶

Tolnai Decsi Gáspár a maga korát az „*utolsó napokkal*” (2Tim 3:1) azonosítja. Mivel igehirdetésének középpontjában elsősorban erkölcsi kérdések, problémák állnak, korának állapotát – amelyet erkölcstelenségnek tart – látja megjövendölve a Timóteushoz írt második levélben. Rendszeresen, a bűn definíciójából kiindulva, számba veszi a bűn fajtáit, majd okait keresi. Prédikációi textushoz kötöttek, és a textuson túlmenően hivatkozik más, főleg újszövetségi bibliai helyekre – ha nem is túl gyakran. Hogy az olvasó érdeklődését felkeltse, a jelen szituációjából indul ki (a részegséggel foglalkozó prédikációjában) és tér a textus magyarázatára. Moralizáló igemagyarázata a tanítást szolgálja, ezért iskolás módon rendszerbe szedi a paráznaságelkövetésének lehetséges módozatait, majd pedig a paráznaság büntetésének a variációit. A textus csupán jogcímként szolgál a táncról, illetve a tánc ellen írt prédikációjához. Antipász felesége példázza az olyan anyát, aki „*nem elégszik meg saját bujaságával, hanem leányát is hasonlóná teszi.*” Nem hiányoznak apologetikus momentumok ebből a prédikációjából: a tánc „*pogány, istentelen, bálványozó*” emberektől származik, majd ezeknek a „*szokását követték Izráel fiai is a pusztában.*”¹²⁷

Tolnai Decsi Gáspár munkássága jól tükrözi azt a „*lelkiismereti válságot*”, amely a Buda török elfoglalását (1541) követő évtizedekben az országlakosokon úrrá lett. A hódoltság területén élő prédikátorok ugyanis, mint az „*Isten sistergő nyila*” vették célba az eluralkodott, züllött állapotokat, az ország vesztét okozó nagyúri széthúzást, a megnyilvánuló önzést, nemesi szűkkeblőséget, fősvénységet, harácsolást, gyávaságot s a jobbágy embertelen kizsákmányolását. Erről az utóbbiról írta rendkívül szemléletesen Szkhárosi Horváth Ádám:¹²⁸ „*Büdös boroddal a népet bosszantod (t. i. a nemesség), elvesző marháddal őket sanyargatod, férges szalonnádat mind reájok osztod.*”¹²⁹ A pro-

¹²² CZÓBEL 1911, 28.

¹²³ V. MOLNÁR 1981, 30.

¹²⁴ KAVECSÁNSZKI 2010, 245.

¹²⁵ Idézi: CZÓBEL 1911, 32–33.

¹²⁶ Idézi: KARDOS 1942, 27–28.

¹²⁷ BARTHA 1973, 559.

¹²⁸ Szkhárosi Horvát András (16. század): a magyar reformáció legjelentősebb énekszerzője. VARGA 1955, 268–304.

¹²⁹ Idézi: V. MOLNÁR 1981, 30.

testáns prédikátorok a nemzet „élő lelkiismeretének”, a politikai visszasságok bírálójának tekintették magukat, akik elsősorban abban látták az ország romlásának okát, hogy eltűntek a régi jó erkölcsök, s helyébe az istentelenség, a bűn lépett. A pogány török dúlása, mindennapos fosztogatása megérdemelt büntetés – vélték –, amelyben isten bosszúját látták a kereszténység bűnei miatt.

Tolnai Decsi prédikációinak rövid gyűjteménye a 16. századi, megerősödő reformáció egyik első olyan alkotása, amely kifejezetten szól a tánc ellen és nem annak szokáskörnyezete (lakodalom, mulatozás) vagy egy-egy jellemző és kifogásolt motívuma kapcsán említi meg. Ezzel a mű az egyik legkorábbi, táncra vonatkozó protestáns erkölcsstani fejtegetésnek tekinthető.

A decsi református egyházközség hatodik ismert lelkipásztora, Decsi Gáspár fia, Nagy Dömsödi József a késői utód a következőket jegyezte fel róla: „1611. Detsi Kristóf hazájának szülötte, azaz decsi születésű, akinek csinos kézírata mai napig is őriztetik a helyiség levéltárában.”¹³⁰ Tanulását Tolnán kezdte, majd 1589-től Debrecenben folytatta. 1594 és 1598-ban lehetett bodrogkeresztúri rektor.¹³¹ 1601-ben iratkozott be a wittenbergi egyetemre. 1611-ben Decsen volt református lelkész, 1627-ben mint solti papnak ajánlotta leideni disputációját Kecskeméti N. István, 1628–1629-ben a solti egyházmegye esperese. 1630-ban Soltról Dunaföldvárra ment lelkipásztornak, itt 1632-ben már a tolnai egyházmegye esperesi tisztségét is viselte.¹³²

Decsi Kristóf mellett Decsi Gáspárnak még másik három fia is értelmiségi pályára került. Ifjabb Decsi Gáspár tolnai tanulás után 1593-ban Debrecenben lett tógátus diák, s számos ottani diák-társával együtt 1596. október 26-án elesett a törökkel Mezőkeresztes mellett vívott csatában. Decsi János tanulását Tolnán kezdte, majd 1595. június 3-ától fogva Debrecenben folytatta. Gáspár bátyjával együtt ő is a mezőkeresztesi csatában esett el 1596. október 26-án.¹³³ Decsi N. István református lelkész Decsen született 1568-ban, tanulását Tolnán kezdte, majd 1589-ben a debreceni iskolába ment, s itt 1594-ben kollaborátor, majd 1595-ben szenior lett. 1595 őszén Bodrogkeresztúrra ment rektornak (itt tanította többek között Miskolci Csulyak Istvánt).¹³⁴ 1597. március 19-től a wittenbergi, 1597. szeptember 15-től a heidelbergi egyetemen tanult. Wittenbergi diáktársaival, Ujfalvi Katona Imrével,¹³⁵ Debreceni S. Péterrel,¹³⁶ Baranyai Babocsai Boldizsárral¹³⁷ és Thuri Györggyel¹³⁸ közösen Szepsi W. Balázs¹³⁹ fiacskája halála alkalmából 1597-ben Wittenbergben gyászverses füzetet adott ki: *In praematurum obitum Scitissimi, Indole Generosi Spe Amplissimi Pueruli. Joannis Wendighi, Filioli Clarissimi, Doctissimi, pietate praestantissimi Viri, Dn. Basilii. Scriptae Anno Aerae Christianae M. D. XCVII. Witenbergae.*¹⁴⁰ 1598 augusztusában adakozott a beteg Szeneci Molnár Albertnek. 1599. július 14-én a heidelbergi egyetemen Pareus Dávid¹⁴¹ elnöklete alatt a

¹³⁰ ARANY 1990, 8.

¹³¹ HARSÁNYI 1926, 565.

¹³² THÚRY 1908, 96; KATHONA 1974, 45; SZABÓ 2017, 130; BALÁZS KOVÁCS 2017, 491.

¹³³ THÚRY 1908, 96; KATHONA 1974, 45.

¹³⁴ Miskolci Csulyak István (Tolcsva, 1575. október–Olaszliszka, 1645. december vége): református lelkész, zempléni esperes, költő. DIENES 2008, 5.

¹³⁵ Ujfalvi Katona Imre (Újfalu, 1572–Bodrogkeresztúr, 1610): tanító, majd lelkész. DEBRECENI EMBER 2007, 764.

¹³⁶ Debreceni Sós Péter: 1597-ben Wittenbergben tanult. 1598. április 8-án iratkozott be a heidelbergi egyetemre. 1598 augusztusában Szeneci Molnár Albertet adománnyal segítette. További sorsa ismeretlen. *Allacrumatio Parentis super funus filioli* címmel latin verse jelent meg az 1597-ben Wittenbergben kiadott *Threnodia in praematurum obitum Joannis Wendighi* gyűjteményében. HEL-TAI 1982; SZABÓ 2017, 125.

¹³⁷ Babocsai Boldizsár: 1595. augusztus 4-én iratkozott be a wittenbergi egyetemre. Gyászverset írt Szepsi W. Balázs fiának, Jánosnak halálára kiadott antológiába (Wittenberg, 1597. augusztus). További sorsa ismeretlen. SZABÓ 2017, 89–90.

¹³⁸ Thuri György: Thuri Farkas Pál fia, Rákóczi Zsigmond alumnusa. Először valószínűleg Göncön, de legkésőbb 1594-től Sárospatakon tanult, ekkor latin nyelvű üdvözlőverset írt Tolnai Fabricius Tamás vitairatához (Vizsoly, 1594). Wittenbergben 1597-be tanult, itt bontakozott ki latin verselői és tudományos tevékenysége, Heidelbergben is (1600-ban) tanult, itt koszorús költővé avatta Paulus Melissus (Schede). 1601 tavaszán érkezett haza. Református lelkész volt Putnokon, majd 1605 és 1608 között Munkácson. 1612-ben Sátorajújhelyen volt első pap, de minden valószínűség szerint még ebben az esztendőben meghalt. Wittenbergben megjelent verseit, kiegészítve a később írottakkal, elküldték Heidelbergbe, ahol többségüket barátja, Johann Philipp Pareus 1615–1616-ban a saját művei mellett függeléként kiadta. DEBRECENI EMBER 2007, 758; SZABÓ 2017, 261–262.

¹³⁹ Szepsi W (endégh) Balázs (Szepsi, ?–Szepsi?, 1599?): költő a 16. század második felében. SZABÓ 2017, 241–242.

¹⁴⁰ RMK III. 911.

¹⁴¹ David Pareus (Frankenstein, 1548. december 30.–Heidelberg, 1622. június 15.) német református teológus, reformátor. Kezdetben

predesztinációról tartott disputációt, mely meg is jelent gyűjteményes kötetben (Heidelberg 1611). 1599. október 24-én debreceni tanárnak választották, 1600. november 25-én jelen volt a tasnádi zsinaton, 1601. február 1. után Nagybányára vitték lelkésznek.

1608-ban a Szatmáron tartott zsinat őt küldte a fejedelemhez, hogy a Bocskai István által adott privilégiumokat erősítse meg. 1602 és 1607 között Nagybányán lelkészkedett. 1609 tavaszán Szatmáron lett lelkész Milotai Nyilas István¹⁴² mellett. 1612 tavaszán Szilvásújfalvi Anderkó Imre¹⁴³ bebörtönzése után, az ő helyére került Nagyváradra lelkésznek, először második, majd 1614-től elsőlelkész, 1613. május 17-én már a bihari egyházkerület esperese lett. Decsi István váradi lelkésszé való megválasztása sokáig szóbeszéd tárgya volt egyházi és társadalmi körökben. A 18. század végén élt Keresztesi József¹⁴⁴ váradi lelkész-esperes egyháztörténeti protokollumának egyik lapján Decsi István neve mellett az a bejegyzés olvasható, hogy „ennek feleségét szerette Báthori Gábor fejedelem.” A köztudottan nagytermészetű Báthori Gábor fejedelemnek rövid pályafutása során számos szerelmi ügye volt Európa szerte. A politikai vonatkozásokkal is bíró Imreffy-féle affér mellett Báthori Gábornak számos helyi jellegű kapcsolata is volt. Valószínűleg Keresztesi is ilyen heves, de rövid kapcsolatra céloz Báthori Gábor és Decsi lelkész felesége között. Arról nem szólnak a korabeli feljegyzések, hogy Decsi István váradi lelkészi kinevezése és a fejedelemnek feleségével folytatott viszonya között van-e összefüggés. A kor viszonyait tekintve könnyen elképzelhető, hogy a fejedelem a váradi elsőlelkészi hivatallal szelídítette meg a lelkész férfiúi büszkeségét.¹⁴⁵

1602. június 2-án nőül vette Hodászi Lukács¹⁴⁶ debreceni lelkésznek leányát, Katalint. Menyegzőjére üdvözlő verseket írtak barátai s tanítványai, melyet kinyomtattak (Debrecen 1602). Baráti köre és vallásos gondolkodásának széles szintézise (amelyben szerves egységet alkot a Biblia, Kálvin és a humanista filológia) művelt emberre utal. Az élet fontosabb mozzanatainak (születés, pályaválasztás, házasság, halál) latin (görög és héber) versekbe foglalása (és kinyomtatása) a humanista életmód egyik legfőbb ismérve. Ennek a megnyilvánulásnak társadalmi rangját és művészi tudományos fokát az határozza meg, hogy kik és hányan köszöntik az alkalmilag ünnepeelt személyeket. Ilyen szempontból már nagybányai korában is igen rangos író-prédikátorok köszöntik házasságkötésekor. *Gamelia* (vagyis lakodalmi versek) a görög címe annak a füzetnek, amelyben

patikusnak és cipésznek tanult. 1566-ban Heidelbergben tanult. 1571. május 13-án niederschlettenbachi lelkész, hat hónappal később a heidelbergi Paedagogium tanára lett. 1573. augusztus 24-től folytatta lelkészi munkáját Hemsbachban. 1577-ben Oggersheim lelkésze, majd Pfalzban tanár, 1598-tól a teológiai karon tanít. 1602-től haláláig az Újszövetséget tanította. Jelentős tudományos munkát végzett. HELTAI 1989, 13–76.

¹⁴² Milotai Nyilas István (1571–Gyulafehérvár, 1623): tanár, lelkész, majd püspök. HERPEI 1965, 66–70; DEBRECENI EMBER 2007, 725.

¹⁴³ Szamosújfalvi (vagy Szilvásújfalvi) Anderkó Imre (1565 körül–1616 után): református esperes-lelkész, egyházi író. SZINNYEI 1914, XIV. 628–629; ZOVÁNYI 1977, 608.

¹⁴⁴ Keresztesi József (Veszprém, 1748. december 29.–Szalacs, 1812. március 15.): református lelkész, egyházi író, énekszerző és naplóíró. MÉL I. 914.

¹⁴⁵ VISKY 2004. – „Báthory Gábor kormánya alatt Erdélyre nyomorúságteljes idők Nehezedtek. Alig volt még Erdélynek nagyobb zsarnoka a hithagyott Báthorynál (Mint Kraszna megyei főispán a kathol hitről a helvét hitvallásra tért el). Egyiránt kegyetlen, türelmetlen, és bujálkodó, az országból nem csak a jezsuitákat, hanem más kathol papokat is kiűzött, a kathol nagyok s urak ellen üldözést támasztott s ellenök önkényleg kegyetlenkedett, nejeiket s leányaikat pedig féktelen folyárságának tette áldozataivá. A zsarnok élete ellen törtek, míg végre csak ugyan hadi szerencséje is hanyatlani kezdvén az összeesküdtek által megöletett. Hogy a jezsuiták nyilván vagy orozva valakit megöltek, vagy megölettek volna, hitelesen nincs bebizonyítva; de a protestáns Ortelius (Continuatus, 2. Frankfurt a. M. 1665. 43-44.) Decsi Gáspár nagyváradi predicatorról írja: miszerint Váradon néhány erdélyi urak tanakodtak a fölött, miképen végezzék ki Báthoryt a zsarnokot, s e végre Nadályi Gergely és Szilasy János, kik Báthorihoz közelebb állottak, kérték föl. Ezek kezdetben vonakodtak, azonban Decsi Gáspár helybeli prédicator által, kinek nejét a fejedelem szívesen látta, arra ösztönöztettek, hogy t. i. Isten őket meg ándjja, ha mikint Phineas illy gonosz embert meggyilkolnak. A fejedelem semmi rosszat sem gyanítva, midőn hozzá mentek, egy ujon köszörült kardot tartván kezében, azt Szilasynek mutatta, dicsérte és forgatta: Szilasy kérte Báthorit, engedné neki jól megnézni a kardot; kezébe vévén, a tervezett merényre gondolt s keze reszketett... Erre a kardot Báthorinak visszaadta, s Decsinek mondá, hogy olyast nem vehetett lelkiismeretére, ez pedig (Decsi) fölujította ösztönzéseit, elérjésztvén a fejedelem gonosz tetteit, s hogy Isten haragja nehezült fölébe, ugy hogy másnap végrehajtották azt, mit előtte napon elmulasztottak, s a tyrant meggyilkolták.” UDVARDY 1847, 181.

¹⁴⁶ Hodászi Pap Lukács (Hodász, 1555–Debrecen, 1613. május 17.): református püspök. MÉL II. 727; ZOVÁNYI 1977, 272; SZABÓ 2017, 153–154.

1602-ben Szamosújfalvi Anderkó Imre és Alvinczi Péter¹⁴⁷ köszönti hetedmagával egy-két „*car-men nuptialéval*” (menyegzői énekkel, nászénekekkel) a fiatal házasokat. Alvinczi talán éppen ekkor készült Váradra (hiszen 1603-ban jön vissza Debrecenből, gyermekkori színhelyére), Szamosújfalvi viszont továbbra is debreceni prédikátor marad. Nevük mindenestre fémjelzi Decsi nevét is, amellyel 1613-ban találkozunk ismét. Itt is latin verssel szerepel, amellyel Hodászi Lukács sírjánál elmondott prédikációt egészíti ki. Az ugyancsak Váradon szolgáló Keserői Dajka János¹⁴⁸ mond gyászbeszédet Hodászi Lukács „*hideg teteme fölött.*” Az egykori püspök após emlékére írja a már váradi esperes Decsi második ismert latin versét (Pankotai András belényesi, Zágrábi Mihály borosjenői, Zólyomi Sámuel vedresábrányi, Szepesi S. István váradi rektor és még négy kevésbé ismert versíró társaságában). Decsi haláláig fontos kulturális és hitújító szerepet végzett egész Biharban: a megye román hitújítóival értekezett, támogatta a protestáns központok hallgatóit, akik első munkájukat ajánlották neki (így például Gyöngyösi Kiséri András,¹⁴⁹ a későbbi kolozsvári prédikátor, Varsányi István, Váci Péter,¹⁵⁰ Borzási Balázs, Besenyei F. Mihály és Fegyverneki István); irányította Thúri Szántó János¹⁵¹ váradi reformátori munkáját, aki az 1629-es Pázmány Péter elleni (többek között a görög tanítását hangsúlyozó) váradi zsinaton képviselte a már beteg Decsit.¹⁵² 1630. június 9-én jelen volt a debreceni zsinaton, mely azzal bízta meg, hogy vizsgálja, milyen előmenetelt tettek azok a román papok a vallásban, akik áttértek. Meghalt Nagyváradon 1631. június 15-én. Munkája: *De praedestinatione, respondente S. D. 7. et 14. Julii 1599.*, a *Davidis Parei collegiorum... theologorum... decuria una. Heidelbergae 1612.* című gyűjteményben. Egy tíz distichonból álló elégikus költeménye van az 1597. augusztusban kiadott *Threnodiai in praematurum obitum... Filioli Clarissimi... Basilii Wendighi Szepsini... Wittenbergae 1597.* című gyűjteményes munkában. Latin gyászverse apósa halálára Keserői Dajka János halotti prédikációja mellett látott napvilágot (Debrecen 1613). Számos, főként heidelbergi disputációt ajánlottak neki, köztük Szentsimoni Pastoris Gábor (Wittenberg 1608).¹⁵³

¹⁴⁷ Alvinczi Péter (Nagyenyed, 1570 körül–Kassa, 1634. november 22.): református prédikátor, hitvitázó. Az abaújtör-tornai református egyházmege alesperese. DEBRECENI EMBER 2007, 670; SZABÓ 2017, 87–88.

¹⁴⁸ Keserői Dajka János (Érkeserű, 1580 körül–Gyulafehérvár, 1633): református lelkész, erdélyi püspök. DEBRECENI EMBER 2007, 712.

¹⁴⁹ Gyöngyösi Kiséri András (? , 1585–1590 körül–Kolozsvár, 1623.január 4.): református esperes. ZOVÁNYI 1977, 230.

¹⁵⁰ Váci Péter (16–17. század): református lelkész. Bethlen Gábor alumnusaként 1615-ben Heidelbergben tanult. Visszatérve Erdélybe, Désen szolgált református lelkészként, majd esperes lett. SZINNYEI 1914, XIV. 715–716.

¹⁵¹ Thúri Szántó János (Mezőtúr,?–?, ?): református lelkész. Debrecenben tanult, ahol 1610. október 14-én kezdett a felsőbb osztályokba járni. Külföldön 1612. április 14-én iratkozott be a heidelbergi egyetemre. Hazatérve szinyérváraljai lelkész lett, legkésőbb 1629-től pedig nagyváradi lelkész volt 1632-ig. Többet nem tudunk róla. ZOVÁNYI 1977, 636.

¹⁵² TÓTH 1996, 157–158.

¹⁵³ FÖLDVÁRY 1898, I. 61; THÚRY 1908, 96; KATHONA 1974, 44; HELTAI 1982, 273–274; DEBRECENI EMBER 2009, 687; SZABÓ 2017, 129; SZABÓ 2018, 38.

IRODALOMJEGYZÉK

- ÁCS 1999 *Régi Magyar Költők Tára Új folyam XI. XVI. századbeli magyar költők művei. Kozárvári Mátyás, Decsi Gáspár, Decsi Mihály, Tolnai Fabricius Bálint, Pécsi János, Murád dragomán (Somlyai Balázs), Szepesi György, Vajdakamarási Lőrinc, Skaricza Máté, Zombori Antal, Tardi György, Tasnádi Péter, Hegedüs Márton, Moldovai Mihály és ismeretlen szerzők énekei 1579–1588.* Sajtó alá rendezte Ács Pál. Budapest 1999.
- ANDRÁSFALVY 2009 ANDRÁSFALVY Bertalan, *Gondolatok a tánchról és tánckedvről.* Folkszemle 2009. június, studocu.com/hu/document/pecsi-tudomanyegyetem/ethnology/gondolatok-a-tancrol-es-a-tanckedvrol/60999490 (Letöltés: 2019. 06. 11.)
- ARANY 1940 ARANY Dénes, *A decsi ref. egyház története.* Szekszárd 1940.
- BALÁZS KOVÁCS 2017 BALÁZS KOVÁCS Sándor, *Az Alsó-Dunamellék reformációja.* A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve XXXIX (2017) 443–502.
- BARÁTH – ADORJÁN 2000 BARÁTH Béla Levente – ADORJÁN István, *Martonfalvy György (1635–1681) munkásságának jelentősége a Debreceni Református Kollégium és a magyar peregrináció történetében.* Debrecen 2000.
- BARTHA 1973 BARTHA Tibor, *A XVI. századi magyar református igehirdetés.* In: *Tanulmányok és szövegek a magyarországi református egyház XVI. századi történetéből.* Szerk. Bartha Tibor. Budapest 1973, 555–561.
- BOD 1766 BOD Péter, *Magyar Athenas.* [Nagyszeben] 1766.
- BOTTA 1989 BOTTA István, *Sztárai Mihály baranyai püspöksége.* TheolSz XXXII (1989) 3. sz. 150–154.
- BUCSAY 1972 BUCSAY Mihály, *A legtudósabb magyar reformátor. Szegedi Kis István 1505–1572.* TheolSz XV (1972) 11–12. sz. 375–376.
- CZÓBEL 1911 CZÓBEL Ernő, *Heltai Gáspár dialógusa a részegségről és tobzódásról. A magyar társadalom lelki és anyagi válsága a reformáció korában.* Budapest 1911.
- CSORBA 2001 CSORBA Dávid, *Egy eltűnt prédikáció margójára (Szentpéteri István: Ördög szára bordája).* EtSz 2 (2001) 1. sz. 68–93.
- CSORBA 2017 CSORBA Dávid, *Egy debreceni kántor életének fordulata: Diószegi K. István története.* EtSz 18 (2017) 2. sz. 13–30.
- DEBRECENI EMBER 2009 DEBRECENI EMBER Pál, *A magyarországi és erdélyi református egyház története.* Sárospatak 2009.
- DIENES 2008 *Zempléni vizitációk 1629–1671. Miskolci Csulyak István zempléni esperes és hivatali utódainak feljegyzései.* Szerk. Dienes Dénes. Sárospatak 2008.
- FÖLDVÁRY 1898 FÖLDVÁRY László, *Adalékok a dunamelléki ev. ref. egyházkezület történetéhez I–II.* Budapest 1898.
- GÁNICZ 2016 GÁNICZ Endre, *A bujaság a bibliában.* In: *A hét főbün.* Teológiai tanulmányok. Szerk. Puskás Attila – Perendy László – Horványi Márton. Budapest 2016, 70–86.

- GYULAI 2013 GYULAI Mihály, *A tánc jutalma (1681)*. Közzéteszi Tóvay Nagy Péter. In: *Források a magyar színpadi táncművészet történetéhez I.* Szerk. Tóvay Nagy Péter. Budapest 2013, 6–39.
- H. HUBERT 2011 H. HUBERT Gabriella, *Magyar protestáns házasságok a 16–17. században*. In: *Hol van a testvéred? Tanulmányok a társadalmi nemekről és a testvérszeretetről*. Szerk. Orosz Gábor Viktor. Budapest 2011, 205–230. (Eszmecsere 6.)
- HARSÁNYI 1926 HARSÁNYI István, *Miskolczi Csulyak István élete és munkái (1575–1645)*. *TheolSz II* (1926) 1–2. sz. 562–586.
- HELTAI 1982 HELTAI János, *Adattár a heidelbergi egyetemen 1595–1621 között tanult magyarországi diákokról és pártfogóikról*. *OSzKÉvk* 1980 (1982) 243–347.
- HELTAI 1989 HELTAI János, *David Pareus magyar kapcsolatai*. In: *Tudóslevelek. Művelődésünk külföldi kapcsolataihoz 1577–1797*. Szerk. Herner János. Szeged 1989, 13–76. (Adattár XVI–XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 23.)
- HEREPEI 1936 HEREPEI János, *Skarica Máté halála-ideje*. *Protestáns Szemle* 45 (1936) 17–20.
- HEREPEI 1965 HEREPEI János, *Adatok Medgyesi P. Pál életéhez*. In: *Adattár a XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez I.* Szerk. Keserű Bálint. Budapest–Szeged 1965, 367–400.
- HORN 2012 HORN Ildikó, *A hatalom pillérei. A politikai elit az Erdélyi Fejedelemség megszilárdulásának korszakában (1556–1588)*. Akadémiai doktori értekezés. Kézirat. Budapest 2012.
- HORVÁTH 1953 HORVÁTH János, *A reformáció jegyében. A Mohács utáni fél-század magyar irodalom története*. Budapest 1953.
- IPOLYI 1875 IPOLYI Arnold, *Veresmarti Mihály XVIII. századi magyar író élete és munkái. Korrajz a hitújítás idejéből*. Budapest 1875.
- KARDOS 1942 KARDOS Ingeborg Klára, *A humor a régi magyar irodalomban (A kódexektől Bessenyeiig)*. Szeged 1942. (Értekezések a m. kir. Horthy Miklós Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetéből 3.)
- KATHONA 1974 KATHONA Géza, *Fejezetek a török hódoltsági reformáció történetéből*. Budapest 1974.
- KATHONA 1976 KATHONA Géza, *A baranyai és hercegszöllősi kánonok ősi és egykori alkotóelemei. A hercegszöllősi zsinat 400. évfordulójára*. *TheolSz XIX* (1976) 11–12. sz. 322–327.
- KAVECSÁNSZKI 2010 KAVECSÁNSZKI Máté, „Kárhoztatandó hát a fajtalan Táncz...” *Adatok a tánc református egyházi iratokban tükröződő megítéléséről, valamint annak tánc történeti háttéréről*. *Collegium Doctorum* 6 (2010) 244–254.
- KAVECSÁNSZKI 2014 KAVECSÁNSZKI Máté, „Kárhoztatandó hát a fajtalan Táncz...” *Adatok a tánc református egyházi iratokban tükröződő megítéléséről, valamint annak tánc történeti háttéréről*. dc.reformatus.hu/data/2014/03/07/colldoct2010.pdf (Letöltés: 2019. 11. 21.)

- KAVECSÁNSZKI 2019 KAVECSÁNSZKI Máté, *A tánc és az „utolsó idő” bűnei Tolnai Decsi Gáspár prédikációiban*. In: Vallási néprajz 16. Válogatott tanulmányok a Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciójában elhangzott előadásokból 2019. augusztus 16–27. Szerk. Bihari Nagy Éva – Sály Szilvia. Debrecen 2019, 9–34.
- KÁLMÁN 1882 KÁLMÁN Farkas, *Veresmarti Illés emlékezete*. Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő 4 (1882) 90–95.
- KEVEHÁZI 2005 KEVEHÁZI László, *„A kereszt igéjét hirdetni kezdtem.” Sztárai Mihály élete és szolgálata*. Budapest 2005.
- LÁBADI 2000 LÁBADI Károly, *Istennek népei a Drávaszögben*. Eszék 2000.
- MARTIS 2016 MARTIS Zsombor, *„Nagyob kű emelés is kell a Sion vára rakására.” Gyülekezetalapítás, polémia és mártíromság Czeglédi István életművében*. Doktori értekezés, Miskolci Egyetem BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola. Kézirat. Miskolc 2016. DOI 10.14750/ME.2017.005
- MÉL *Magyar életrajzi lexikon I–II*. Szerk. Kenyeres Ágnes. Budapest 1967–1969.
- MÉSZÁROS 1972 MÉSZÁROS László, *„Elég merni is a nagyot”. Skaricza Máté ráckevei prédikátor-költő élete*. TheolSz XV (1972) 9–10. sz. 307–314.
- NEMESKÜRTY 1957 NEMESKÜRTY István, *A XVI. század utolsó három évtizedének postillairodalmáról*. It 45 (1957) 453–466.
- OLÁH 2020 OLÁH Róbert, *Kálvin műveinek recepciója a 16–17. századi Magyarországon*. Debrecen 2020. (Református Művelődéstörténeti Füzetek 9.)
- ŐZE 1991 ŐZE Sándor, *„Bűneiért bünteti Isten a magyar népet.” Egy bibliai párhuzam vizsgálata a XVI. századi nyomtatott egyházi irodalom alapján*. Budapest 1991. (A Magyar Nemzeti Múzeum művelődéstörténeti kiadványa II.)
- ŐZE 2005 ŐZE Sándor, *A határ és a határtalan. Identitáselemek vizsgálata a 16. századi magyar ütközőzóna népességénél*. Piliscsaba 2005. (METEM Könyvek 54.)
- PALLAS 1897 *A Pallas nagy lexikona XV*. Budapest 1897.
- PATHAI BARACSI 2020 PATHAI BARACSI János, *Tánc felboncolása (Prédikáció)*. Debrecen, 1683. In: *Források a magyar színpadi táncművészet történetéhez IV*. Szerk. Tóvay Nagy Péter. Budapest 2020, 19–69.
- RETKES 2010 RETKES Attila, *Eszmetársak – Tolnai Ambrus Lukács. Unitárius egyháztörténeti szilánkok*. https://unitarius.blog.hu/2010/12/13/32eszmetarsak_tolnai_ambrus_lukacs (Letöltés: 2018. 10. 25.)
- RMK I. SZABÓ Károly, *Az 1531–1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*. Budapest 1879. (Régi Magyar Könyvtár)
- RMK III. SZABÓ Károly – HELLEBRANT Árpád, *Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve*. Budapest 1896. (Régi Magyar Könyvtár III.)

- RMNy I. BORSA Gedeon – HERVAY Ferenc – HOLL Béla – KÄFER István – KELECSÉNYI Ákos, *Régi magyarországi nyomtatványok I. 1473–1600*. Budapest 1971.
- SOLTÉSZ 1972 SOLTÉSZ Zoltánné, *A Régi Nyomtatványok Tára állományának gyarapodása 1961–1970*. OSzKÉvk 1970–1971 (1972) 217–229.
- SZABÓ 1876 SZABÓ Károly, *XV. és XVI. századbeli magyar nyomtatványok, melyeknek jelenleg egy példánya sem ismeretes*. MKsz 1 (1876) 2. sz. 68–83.
- SZABÓ 1973 SZABÓ Géza, *Decsi Gáspár prédikációi*. In: Tanulmányok és szövegek a magyarországi református egyház XVI. századi történetéből. Szerk. Bartha Tibor. Budapest 1973, 579–590.
- SZABÓ 1986 SZABÓ András, *Melanchthontól Lipsiusig. Tanárok, diákok és prédikátorok Sárospatakon 1562–1598*. ItK 90 (1986) 483–506.
- SZABÓ 2013 SZABÓ András, *Református irodalmi kultúra a Dunamelléken a reformáció századában*. In: Szabó András: Szepesség-től Biharig. Protestantizmus, irodalom és művelődés Magyarországon a 16-18. században. Komárom 2013, 11–13. (Monographiae Comaromienses 8.)
- SZABÓ 2017 SZABÓ András, *Coetus Ungaricus. A wittenbergi magyar diáktársaság 1555–1613*. Budapest 2017. (Humanizmus és reformáció 37.)
- SZABÓ 2018 SZABÓ András, *Váradi lelkészek, tanárok és diákok Wittenbergben a 16. század második felében, a 17. század elején*. In: Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolatok, írócsoportosulások 3. Szerk. Bíró Annamária – Bóka László. Budapest–Nagyvárad 2018, 33–41.
- SZAKÁLY 1992 SZAKÁLY Ferenc, *A mohácsi csatától a szatmári békekötésig 1526–1711*. In: Tolna mezőváros monográfiája. Szerk. Glósz József – V. Kápolnás Mária. Tolna 1992, 91–174.
- SZENTMÁRTONI SZABÓ 2012 SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Bornemisza Péter Elektrájának szövegforrása és a fordítást köszöntő versek szerzői*. Bécsi Posta 7 (2012) 1–4.
- SZENTPÉTERI 2018 SZENTPÉTERI István, *Tánc pestise*. In: Források a magyar színpadi táncművészet történetéhez III. Szerk. Tóvay Nagy Péter. Budapest 2018, 27–95.
- SZINNYEI 1891–1914 SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái I–XIV*. Budapest 1891–1914.
- TAKÁTS 1961 TAKÁTS Sándor, *Küzdelem a tánc és a muzsika ellen*. In: Takáts Sándor: Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI–XVII. századból. Budapest 1961, 302–316.
- THÚRY 1908 THÚRY Etele, *A Dunántúli Református Egyházkerület története I*. Pápa 1908.
- TOLNAI DECSI 1584 *Az vtolso üdőben eginéhani regnalo bűnökről valo praedikatiok tudni illik, Első az Bűnről, Masodik a Reszegsegről, Harmadik a Paraznasagról, Negiedik az Tanczrol*. Irattatott: Gaspar Deczi Tolnai Praedicator által. Varadon. Nyomtatott Rodolphus Hoffhalter által. M.D.LXXXIII. Esztendőben

- TÓTH 1864 TÓTH Mihály, *Magyar protestáns egyházszoneklat történelme kútfők után dolgozva. A magyar prot. hitszónokok nyomtatott vagy kéziratban levő munkáiból. Mutatványokkal, s az egyházi beszédek bírálatával, a reformációtól a mai időkig I.* Debrecen 1864.
- TÓTH 1979 TÓTH István, *Villanások. Adatok Pécs-Baranya irodalmi életéből.* Pécs 1979.
- TÓTH 1996 TÓTH István, *Phoebus forrása. A váradi latin nyelvű humanista költészet antológiája.* Nagyvárad 1996.
- TÓVAY NAGY 2004 TÓVAY Nagy Péter, „Szabad hát a Táncz?” *A tánc motívuma a 16–17. századi magyar és latin nyelvű egyházi irodalomban (Pázmány Péter, Gyulai Mihály, Pathai Baracsi János, Szentpéteri István művei alapján).* Sic Itur Ad Astra XVI (2004) 1–2. sz. 169–260.
- TÓVAY NAGY 2013 TÓVAY NAGY Péter, *Részegség és tánc.* Tánctudományi Közlemények 5 (2013) 69–88.
- TÓVAY NAGY 2018 TÓVAY Nagy Péter, *Szentpéteri István táncbíró prédikációja.* In: *Források a magyar színpadi táncművészet történetéhez III.* Szerk. Tóvay Nagy Péter. Budapest 2018, 9–26.
- TÓVAY NAGY 2020 TÓVAY Nagy Péter, „Sokszor egy kis felleg nagy esőt szokott vetni.” *Pathai Baracsi János táncbíró művei.* In: *Források a magyar színpadi táncművészet történetéhez IV.* Szerk. Tóvay Nagy Péter. Budapest 2020, 9–19.
- TÖTTŐS 2005 TÖTTŐS Gábor, *Boros hármás história.* Szekszárd–Decs 2005.
- U. SZABÓ 1913 U. SZABÓ Gyula, *A Lugossy-kódex.* MKSz Új folyam XXI (1913) 3. sz. 217–231.
- UDVARDY 1847 UDVARDY Ignác, *A protestantismus köztörténeti fejleménye, különös figyelemmel Magyar- és Erdélyországra.* Veszprém 1847.
- UTASI 2007 UTASI Csilla, „Nincsen jobb, hogy az ember az ő hivatalja szerint vigyázzon és dolgot tegyen.” *Heltai Gáspár A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való Dialógusa.* ItK 111 (2007) 19–53.
- ÚMÉL *Új Magyar Életrajzi Lexikon I–VI.* Szerk. Markó László. Budapest 2001–2007.
- V. MOLNÁR 1981 V. MOLNÁR László, *A tolnai protestáns iskola a XVI. század második felében.* Honismeret IX (1981) 5. sz. 28–32.
- VÁLASZÚTI 1981 VÁLASZÚTI György, *Pécsi disputa.* Budapest 1981. (Régi magyar prózai emlékek 5.)
- VARGA 1955 VARGA József, *Szkhárosi Horvát András.* It 43 (1955) 268–304.
- VISKY 2004 VISKY István, *Szilvásújfalvi Imre pere. A 17. századi váradi református egyházkormányzati reformmozgalom története.* Várad III (2004) 3. (13.) sz. 89–105.
- ZOVÁNYI 1977 ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon.* Budapest 1977.

RÖVIDÍTÉSEK

EtSz

It

ItK

MKsz

OSzKÉvk

TheolSz

Egyháztörténeti Szemle, Sárospatak

Irodalomtörténet, Budapest

Irodalomtörténeti Közlemények, Budapest

Magyar Könyvszemle, Budapest

Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, Budapest

Theologiai Szemle, Budapest

Donner und Trost

Pauken und Donnerkeile von Gáspár Tolnai Decsi eines reformierten Dechantes aus dem 16-ten Jahrhundert

Der Name von Gáspár Tolnai Decsi läßt uns zu einem Schluß gelangen, daß er in der Gemeinde Decs bei Sárköz geboren ist, wissen wir jedoch nichts sonstiges von seiner Familie. Zuerst lernte er in Tolnau während des Rektorates Péter Dobrói (Dombu), dann wurde er in Klausenburg zum Lehrling vom Balázs Szikszai Fabricius. Er ging mit zwei seiner Studiengenossen, Bálint Tolnai Fabricius und Mihály Paksi Cormaeus nach Klausenburg, um die Vorträge von Balázs Szikszai Fabricius besuchen zu können. Hier schrieb er dann auch lateinische Gedichte zu der Bonfini-Ausgabe von Gáspár Heltai. Ab 20. Mai 1566 studierte er weiter an der Universität Wittenberg. Im Jahre 1567 kehrte er heim, wo er zuerst in Decs bis 1575, dann bis zu seinem Tod (21. September 1597) als Pastor arbeitete und wurde gleichzeitig auch zum reformierten Dechanten der oberbranauischen Diozöse ernannt. In dieser Position nahm er im Jahre 1576 an der Synode in Hercegszöllös teil und schrieb das Vorwort zu dem heute bereits unbekanntem Werk des Bischofs Illés Veresmart, wo der Bischof gegen die Antitrinitarier sein Wort erhoben hat. Der ständige Kampf gegen die seine Kirche bedrohenden antitrinitarischen Bewegungen fesselte einen großen Teil seiner Energie. An dem Glaubensstreit in Pécs vom Jahre 1588 vertrat Pfarrer Máté Skaricza seine Kirche statt des bereits zurückgezogenen Pfarrers Tolnai Decsi. In Tolnau ist es ihm gelungen, die Einheit der Kirche zu wiederherstellen. Er war eine wissenschaftlich gut ausgebildete und fleißige Person, sogar seine Zeitgenossen schätzten ihn hoch für seinen wissenschaftlichen guten Ruf, obwohl ein riskanter öffentlicher Auftritt gehörte nicht zu seinen Eigenschaften. Gáspár Tolnai Decsi übte auch vielfältige literarische Wirksamkeit aus, 1565 schrieb er eine Begrüßungslegie zum Werk von Gáspár Heltai. Im Jahre 1567 ließ er Glückwunschschriften zur Hochzeit von Margit Balsaráti Vitus und Balázs Szikszai Fabricius aus, dann ein lateinisches Gedicht zu seinem Patron, Mihály Csáki (1568). Er führte ein Vorwort zur Streitschrift von Illés Veresmarti, welche gegen das Antitrinitarismus zusammengestellt wurde. In einem Gedicht dichtete er den Fall von König David mit der Frau von Urias an, welches laut der letzten Strophe des Historiengesangs im Jahre 1579 in Tolna geschrieben und in Klausenburg veröffentlicht wurde.